

VU Research Portal

Dominee Bogardus als Nieuw-Nederlander

Frijhoff, W.T.M.

published in

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie
1996

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M. (1996). Dominee Bogardus als Nieuw-Nederlander. *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 50, 36-68.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

**Waerachtige Geschiedenisse/
Hoe dat
Seker Hees-kindt binnen
Voerden/ out ontrent xv. jaren/ tot twee-
malen toe vanden Heere met stommighepd / doofhepd / somtijts oock
met blindhept besocht/ende van het gebzupk spns verstantz berooft zijn-
de: De sonden bestraffende/ende Gods toozn verkondigende/won-
derbaerlijcken dooz de kracht des Heeren 't selve allez
wederomme verheghen heeft.**

Op het alder-oprechtste, nae de waerheyd, by een
gestelt ende vergaderd

D O O R

L. ZASIVM, Rectorum binnen Voerden.

*Naer voor-gaende visitatie by den Kercken-Rade der Stede Voerden gedaen,
behoorlijcken by de E. Magistraet ter selver Stede geapproveers.*

t'AMSTELREDAM,

**Dooz Marten Iansz. Brandt, Boeck-verkooper / wonende acnde
Nieuwe-Kerck/inde Gereformeerde Catechismus. 1623.**

Dominee Bogardus als Nieuw-Nederlander*

door WILLEM FRIJHOFF

Biografie en genealogie

‘Dominee Bogardus als Nieuw-Nederlander’ - wie de geschiedenis van de kerk in Nieuw-Nederland enigszins kent, zal licht geneigd zijn in de titel van dit opstel een tautologie te zien. Was de dominee Everhardus Bogardus (ca. 1607/08-1647) die we uit de gangbare historische literatuur kennen, immers wel iets anders dan een Nieuw-Nederlander? In Nieuw-Nederland begon en eindigde hij zijn predikantscarrière. Zij heeft nog geen vijftien jaar geduurd, van zijn aankomst op Manhattan aan boord van De Soutbergh begin 1633 tot zijn voorlopig ontslag na een scherp conflict met de gouverneur van de kolonie en zijn tragische verdrinkingsdood bij de schipbreuk van De Prinses Amelia voor de kust van Wales in de zomer van 1647. Alles wat in de historische literatuur over hem bekend is, betreft zijn optreden in Nieuw-Nederland.¹ Weliswaar gaat daar een handjevol vermeldingen in patria van de Woerdense student Everhardus Bogardus aan vooraf: in het resolutieboek van de Woerdense magistraat vanaf 1623, in het album studiosorum van de Leidse academie (1627), in de acta van kerkenraad en classis van Amsterdam (1630, 1632). Maar ze vormen niet meer dan een opmaat. Op zichzelf laten ze nauwelijks enige conclusie over zijn persoon of zijn optreden toe.

In het Nieuw-Nederlandse beeld van dominee Bogardus overheersen de negatieve trekken. Hij was, heet het, een drankzuchtige, opvliegende man, een steil gereformeerde dominee, geneigd tot donderprekerij op de kansel; een ruziezoeker die haatdragend bleef mokken, zelfs toen zijn tegenstanders op christelijke verzoening aanstuurden; kortom, een man wiens optreden de gemeenschap verdeelde in plaats van haar samen te binden. De kerkhistoricus Eekhof heeft in 1913 dan ook durven stellen dat dominee Bogardus ‘meer tot vloek dan tot zegen van Nieuw-Nederland is geweest’.² Dit negatieve beeld ligt in wezen al sinds het begin van deze eeuw vast.

Sinds enige tijd weten we echter meer over zijn persoon. Het is mogelijk gebleken een koppeling te leggen tussen de vijftienjarige weesjongen Evert Willemsz die volgens twee pamfletten uit 1623 te Woerden enige spectaculaire geestelijke ervaringen kreeg, en de jonge volwassene die een tiental jaren later als predikant naar Nieuw-Nederland ging. Het is natuurlijk de vraag of nieuwe kennis aanleiding geeft om het beeld van de opvliegende en bevlogen Nieuw-Nederlandse predikant bij te stellen en zijn biografie te herschrijven. De koppeling van Ds. Bogardus aan het weeskind Evert Willemsz geeft de predikant ineens een familie en een milieu van herkomst. Ze maakt het mogelijk Ds. Bogardus’ familieverhoudingen te reconstrueren, zowel in Nederland waar hij opgroeide, als in

* Bewerkte versie van een lezing gehouden op 13 januari 1995 te Middelburg tijdens het symposium ‘Nieuw-Nederland in biografisch perspectief’.

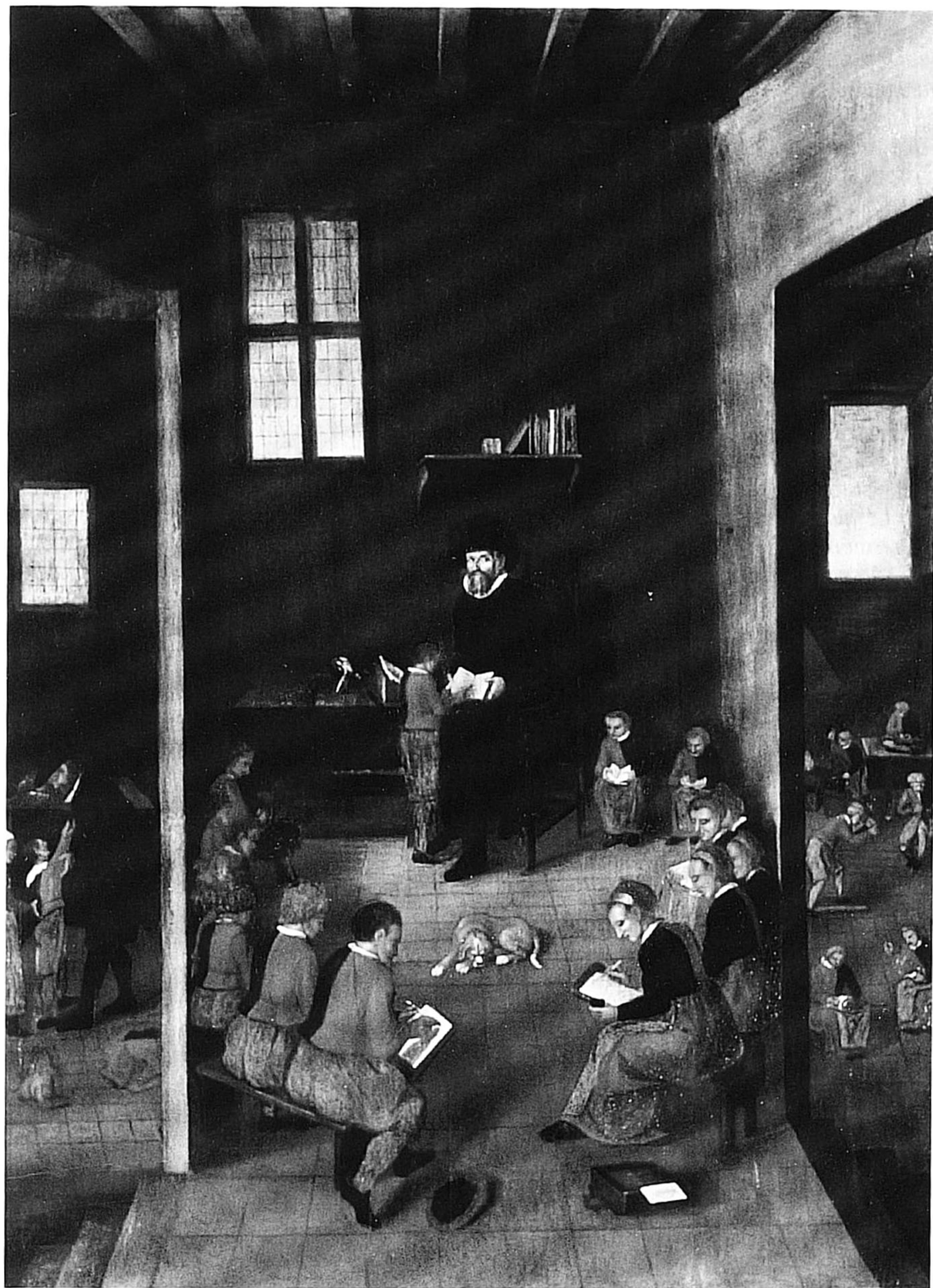
Nieuw-Nederland waar hij werkte, trouwde en kinderen kreeg. Het doel van deze bijdrage is te laten zien wat de rol van zo'n genealogische reconstructie bij een biografische tekening kan zijn, en hoe belangrijk het is om zowel de genealogie, als de alledaagse context en de maatschappelijke verhoudingen rond de hoofdpersoon goed in kaart te hebben gebracht, wil men zijn of haar leven goed kunnen duiden. We vragen ons met andere woorden af wat de historisch biograaf met genealogisch materiaal kan doen. Gezien het karakter van de studiedag waar deze bijdrage werd gepresenteerd, zal de nadruk daarbij op Nieuw-Nederland komen te liggen.

Bogardus' afkomst en opvoeding

Dominee Everhardus Wilhelmi Bogardus had inderdaad een bewogen voorgeschiedenis. Als de godzalige kleermakersleerling Evert Willemsz - steeds met een patroniem aangeduid, zonder familienaam - maakte hij in het najaar van 1622 en de winter van 1623 in het weeshuis van Woerden tot tweemaal toe een langdurige mystieke ervaring van extatische aard door, die hij als een vorm van innerlijke bekering duidde. Hij verloor daarbij het gebruik van zijn zinnen, van spraak en gehoor, ontledigde zich fysiek en mentaal door een periode van vasten en kwam zo tot een intieme Godsontmoeting. Gods bode, een engel, prentte hem zijn roeping tot het predikambt in en maakte hem, in de absolute zekerheid van zijn persoonlijke uitverkiezing, tegelijk bewust van de inhoud van zijn levensopdracht: de boodschap verspreiden dat de mensen zich moesten bekeren tot vroomheid en godzaligheid. Gezien de context van dat moment kunnen we die vroomheid als een mengeling van piëtisme en rechtzinnigheid duiden.

De twee pamfletten uit januari 1623, door de Woerdense rector Lucas Zas geredigeerd, heet van de naald gedrukt en beide ook zeker éénmaal herdrukt, getuigen van de indruk die deze gebeurtenissen in Woerden en omgeving maakten, vermoedelijk tot in Amsterdam toe, dat tot 1622 onder invloed van de rechtzinnige factie van burgemeester Reinier Pauw had gestaan. Ze geven ook een transcriptie van de boodschappen die de tijdelijk doofstom geworden jongeman op briefjes neerschreef en van de gesprekken die hij schriftelijk met zijn bezoekers voerde. Door zijn spectaculaire optreden werd de jongen zo een kort ogenblik in de schijnwerpers van de actualiteit geplaatst. Hij hield er de blijvende sympathie van de rechtzinnige Woerdense kerkenraad en magistraat aan over. De rechtzinnige gereformeerden van Woerden, numeriek in de minderheid, hadden hun handen vol aan het verzet van de nog zeer talrijke remonstranten en luthersen in de stad, die bij de Synode van Dordrecht (1618/19) buitenspel waren gezet. Gods ingrijpen in het leven van de godzalige *wonderboy* Evert Willemsz was in hun ogen het levend bewijs dat het gelijk aan hun kant was. Zo kon de kansarme kleermakersleerling profiteren van een voorkeursbehandeling, waarbij hij de gelegenheid kreeg eerst in Woerden en vervolgens in Leiden naar de Latijnse school en daarna naar de Leidse universiteit en het Statencollege te gaan, om zich op te werken tot een geschoold en geordend predikant.

Maar de protectie die hij van de Woerdense kerkenraad en magistraat genoot, volstaat niet om heel zijn levensgang te verklaren. Dominee Bogardus was niet simpelweg het produkt van zijn milieu of van omgevingsfactoren. Ook zijn persoonlijkheid en het familieverband waaruit hij voortkwam speelden een belangrijke rol in zijn levensgang. De pamfletten uit 1623 tonen ons de jonge Evert Willemsz als een veelzijdige en begaafde jongeman, rechtzinnig opgevoed en afkomstig uit een van de bijbel doordrenkt milieu. Reconstructie van zijn familie versterkt dat beeld.³ Zijn oudste broer Cornelis, die voor Evert in Nieuw-Nederland het contactpunt in patria bleef, lijkt eveneens als kleermaker te zijn begonnen. Maar hij werkte zich al spoedig op tot kruidenier en vettewariër en verwierf in 1643 het ambt van commissaris van de Leidse veerdiensten op Zeeland en

Onderricht der wezen. (Paneel, anonieme Alkmaarse meester, 1619; coll. Stedelijk Museum Alkmaar)

Vlaanderen, vermoedelijk door de protectie van warmoezier Mouring Cornelisz van der Aa, veertigraad, schepen en burgemeester van Leiden. Van der Aa was ook een zwaar rechtzinnig ouderling. Als zodanig moet hij regelmatig contact hebben gehad met Johan de Laet, bewindhebber van de WIC en investeerder in Nieuw-Nederland.⁴ De Van der Aa's waren doopgetuigen voor twee van Cornelis' vier kinderen. Hun levenslange patronage vormt wellicht een verklaring voor de maatschappelijke stijging van de kinderen Bogaert. Als mijn interpretatie juist is, was Cornelis Bogaerts vrouw Gryetgen Paludanus in haar jonge jaren namelijk dienstmeisje bij de warmoezier geweest. Als zodanig komen we Gryetgen Willemsdr van Woerden in het Leidse kohier van het hoofdgeld tegen, in datzelfde jaar 1622 waarin Evert Willemsz voor de eerste keer door Gods engel werd bezocht.⁵ De kinderen Bogaert en Paludanus, die allen van Woerden geboortig heten en vermoedelijk al vroeg door de pest waren verweesd, vormen in de daaropvolgende decennia te Leiden een nauw verstrengeld familiecomplex uit het rechtzinnige kamp, waarvan de leden elkaar voortdurend op allerlei manieren ondersteunen. De archiefsporen daarvan vinden we vooral in de doop- en trouwboeken en de weeskamer: ze traden over en weer bij herhaling op als elkaars doop- dan wel huwelijksgetuige of voogd.

Zo wisten ze hun kinderen aan het ambachtsmilieu te laten ontsnappen en tot de groep van de kleine geletterden te laten doordringen. Cornelis Bogaerts oudste zoon Willem Bogardus (1638-1680), Everts oomzegger, volgde al vroeg de Latijnse school, werd in 1655 zonder beurs (mogelijk voor rekening van zijn vader?) tot het Statencollege toegelaten en eindigde als predikant te Lutjebroek. Zijn beide zoons werden proponent, waarna de een rector te Woerden werd, de ander predikant met als laatste standplaats Brielle. Everts jongere halfbroer Pieter Muysevoet (ca. 1610/15-1650/51), die in het weeshuis getuige moet zijn geweest van wat Evert daar overkwam, bleef al evenmin in het ambachtsmilieu hangen dat toen het bijna onontkoombare lot van kinderen uit een weeshuis was. Hij werd schoolmeester in het nabije Linschoten en wel van de strijdbare soort, in de piepkleine gemeente van een dorp waarvan de bevolking zich lang tegen de Dordtse orthodoxie bleef verzetten. De zoon die hem in 1649, een jaar na het nieuws van zijn broers verdrinkingsdood, werd geboren, gaf hij de naam Evert. Wellicht een bewijs van blijvend contact.

De reconstructie van de familieverhoudingen maakt ook duidelijk dat Evert zijn natuurlijke vader nauwelijks kan hebben gekend. Deze moet uiterlijk een paar jaar na Everts geboorte zijn overleden. We moeten dus voorzichtig zijn met een psychohistorische verklaring van zijn mystieke ervaringen. Hoewel Evert met Oedipus een groot ego gemeen had, is verre van duidelijk wie in zijn levensverhaal de rol van Laios en Jokaste hebben gespeeld. Everts moeder was, zo begrijpen we uit de bepalingen van het tweede testament van zijn broer Cornelis, hertrouwd met een lid van de familie Muysevoet.⁶ Evert moet toen nog heel jong zijn geweest, maar ook moeder en stiefvader waren beiden vermoedelijk al vóór Everts tiende verjaardag dood. Zijn puberteit beleefde hij in het weeshuis, onder het oog van de weesmoeder die in de pamfletten van 1623 als een geliefde en zorgzame vrouw naar voren komt.

De precieze identiteit van zijn ouders Bogaert en zijn stiefvader Muysevoet blijft vooralsnog een raadsel, maar met enkele omtrekkende bewegingen is toch wel een plausibel beeld te schetsen. Alle tot nu toe in de Hollandse bronnen gevonden Muysevoets behoren namelijk tot eenzelfde geslacht. Ze stammen af van schoenmaker Reinier Vincentsz uit het Vlaamse Eeklo, die in 1564 als belijdend protestant naar Breda trok. Vier jaar later vluchtte hij voor Alva's repressie naar het Engelse Norwich waar hij zich blijvend vestigde. Everts stiefvader moet een jongere zoon van deze schoenmaker zijn geweest. Hij was dan een broer van de Vincent Muysevoet (ca. 1560-1624) die tijdens de landvoogdij van Leicester samen met vele andere calvinisten uit Engeland naar de Republiek trok. Na zijn theologiestudie in Leiden werd hij in 1590 predikant in de classis

Woerden, te Zevenhoven, vanwaar hij in 1598 naar het Noord-Hollandse Schagen werd beroepen. Maar nog in 1608, toen Evert net geboren was, werd Ds. Vincent Muysevoet door de rechtzinnigen om zijn uitstekende reputatie ter stede als eerste op de voordracht voor de vacante predikantsplaats te Woerden geplaatst - overigens tevergeefs.⁷

Geestelijke achtergronden

Het belang van de schijnbaar triviale connectie-Muysevoet moet niet worden onderschat. Daarmee raken we namelijk de religieuze kleur van Evert Willemsz' opvoeding. We treden er de wereld van het puriteinse piëtisme binnen en ontdekken er een van de geestelijke wortels van Nieuw-Nederlands eerste echt permanente predikant. Op dat 'permanente' karakter kom ik straks terug. Tijdens zijn predikantschap te Zevenhoven moet Ds. Vincent Muysevoet (wiens naam gaandeweg tot Meusevoet verholandst werd) zijn begonnen met de vertaling van de geschriften van de puriteinse voormannen over wie hij vanuit Norwich hoorde of die hij misschien nog van eigen lezing kende. Eenmaal in Schagen deed hij zijn vertalingen vervolgens in snel tempo in druk verschijnen, meestal bij de grote uitgevers op 't Water [Damrak] te Amsterdam. Met 35 vertalingen van Engelse titels, merendeels van de puriteinse voorman William Perkins maar ook van apokalyptische auteurs als Thomas Brightman die het einde der tijden aanstaande zag, werd Ds. Meusevoet tot de eerste en tegelijk belangrijkste vertaler van puriteinse literatuur in de Nederlandse Republiek.⁸

De Muysevoets moeten uit Engeland het puriteins getinte piëtisme hebben meegebracht dat de goede luisteraar reeds in Evert Willemsz' jeugdt teksten zo sterk hoort meeklinken. Dat piëtisme vormt de inhoudelijke schakel tussen zijn bekeringservaring in Woerden en zijn werk als predikant in Nieuw-Nederland tien jaar later. Wat zijn Woerdense jeugd betreft vinden we het in de twee pamfletten verwoord, voor zijn Nieuw-Nederlandse periode kunnen we het afleiden uit een groter aantal bronnen: zijn rekestes aan de instanties in patria, zijn contacten met de classis, zijn daden in de kolonie, en niet te vergeten de paar citaten uit zijn preken en de echo's van zijn woorden welke bewaard zijn gebleven in de akte van aanklacht die directeur Willem Kieft hem op 2 januari 1646 deed toekomen.⁹

In de gangbare literatuur over de eerste kerkdienaren van Nieuw-Nederland wordt benadrukt hoezeer dezen in het geijkte predikantspatroon pasten. De plooiën worden gladgestreken, de dominees tot gestudeerde, oud-vaderlandse predikanten bijgeschaafd. Maar sloot de kolonie wel zo naadloos bij patria aan? Het is nog maar de vraag of we de voorgeschiedenis van de migranten mogen verwaarlozen als we iets willen begrijpen van wat zich overzee afspeelde. En meer in het bijzonder, of we zomaar mogen veronderstellen dat de kandidaten die zich voor de kerkdienst overzee beschikbaar stelden een afspiegeling van de modale predikanten in patria waren. Voor Ds. Bogardus gold dat zeker niet, en er is reden genoeg te veronderstellen dat ook het leven van zijn voorganger Ds. Jonas Michaëlius en van zijn opvolgers Ds. Johannes Backerus en Ds. Johannes Megapolensis zo kan worden herlezen dat hun levensgang op de cruciale ogenblikken een uitzonderlijk karakter blijkt te hebben gekend.¹⁰

Wel hadden ze alle vier gemeen dat ze in eenzelfde strakke rechtzinnigheid wortelden. Daarbij vertegenwoordigde Bogardus (en wellicht ook zijn tijdelijke opvolger Backerus) aanvankelijk een oudere, meer 'volkse' variant van het piëtisme dan Michaëlius en Megapolensis. Hij moet een veel sterker accent hebben gelegd op de *ervaring* van individu en gemeenschap, en in zijn bijbeluitleg dicht bij de persoonlijk doorleefde werkelijkheid zijn gebleven. Zijn opvliegend en tot uitersten geneigd temperament sloot daar goed bij aan. Hij was in staat conflicten te doorzien en partij te kiezen voor de *underdog*. De

schijnbare tegenstrijdigheden tussen zijn woorden en sommige van zijn daden maken het ons moeilijk steeds de betekenis en portee van zijn optreden te doorgronden - maar hij blijft een menselijk gezicht houden en hij genoot tot het einde toe het vertrouwen van de kerkelijke overheid. Zijn collega Megapolensis, sedert 1642 predikant te Rensselaerswijck en later in Nieuw-Amsterdam, is heel duidelijk de exponent van de *kerkelijk geordende* variant van het piëtisme, die in de tweede helft van de zeventiende eeuw de basis zou worden voor de domineesreligie van de Nadere Reformatie. Michaëlius en Megapolensis zaten vanaf het begin - en de bekeerling Megapolensis zeker van huis uit - veel dichter met hun neus op de kerkorde en moeten de opbouw van geordende gemeenten onmiddellijk met beide handen hebben aangepakt. Hoewel de steile en keurige Megapolensis soms een menselijk gezicht laat zien (zoals bij zijn hartelijke ontvangst van de gemartelde jezuïet Isaac Jogues), is hij toch vooral een man van orde en orthodoxie, in denken en handelen.¹¹

Bogardus is veel recalcitranter in zijn omgang met de kerkelijke instellingen en overheden. We vinden dat al in zijn jeugdervaring aangekondigd. Hoewel de adolescent zich in 1623 graag voor de zaak van de calvinistische rechtzinnigheid in het tussen luthersen, remonstranten en predestinationisten verscheurde Woerden liet gebruiken, nam hij vanaf het begin duidelijk afstand van de gevestigde macht. Zijn credo was Gods woord zoals hij dat zelf samen met zijn meester Gijsbert Aelbertsz in de kleermakerswerkplaats had overwogen, niet de bijbel naar kerkelijke snit - zo liet hij in een van zijn boodschappen duidelijk weten aan de Woerdense predikant Ds. Alutarius, overigens een van zijn getrouwen. De Woerdense magistraat kon zich goed vinden in dat onverholen volkspiëtisme. Evert liet zich de gunsten van de vroedschap dan ook aanleunen, maar koos ten tweeden male een eigen weg toen de kerkelijke predikantsopleiding hem dreigde in te lijven, in 1630.

Alleen vanuit die hang naar onafhankelijkheid valt immers de schijnbare paradox te verklaren dat een jongeman die zijn predikantsroeping via een mystieke ervaring krijgt ingeprent en er veel moeite voor moet doen toestemming te krijgen om te gaan studeren, het hazenpad kiest zo gauw de financiering van zijn opleiding rond is. Toen de magistraat van Woerden hem in de zomer van 1629 ten behoeve van zijn theologiestudie namelijk met de vrijgekomen stedelijke beurs aan het Leidse Statencollege had begiftigd, liet hij al na korte tijd de universiteit in de steek. Eigenzinnig volgde hij de omweg van een kortstondig ziekentroosterschap aan de kust van Guinee [huidig Ghana], een traditionele opleidingsweg van 'Duytsche clercken', dat wil zeggen van vrome mannen die niet in het Latijn waren gevormd maar desondanks predikant wilden worden en die de betrekkelijke vrijheid en rust van een baan als ziekentrooster overzee als studieperiode gebruikten. Bogardus was al gauw weer terug. Met aftrek van de heen- en terugreis kan hij niet langer dan een jaar op fort Nassau in Guinee zijn geweest, dus korter dan de normale verbintenis van twee à drie jaar. Maar hij had ermee gewonnen dat hij zonder universitaire pottenkijkers in de bijbel en de oude schrijvers kon studeren. Bovendien moet hij er hebben

D. Everhardus Bogardus. vando. H. Benintg...
 D. Everhardus Bogardus compagne, vando. H. Benintg...
 de Virginie, heeft die...
 Claes...
 de...
 de...
 de...

Acta van de classis Amsterdam: uitzending van Ds. Everhardus Bogardus naar Nieuw-Nederland, d.d. 15 juli 1632 (Gemeentearchief Amsterdam, Archief van de kerkeraad van de Nederlandse Hervormde Gemeente te Amsterdam, inv.nr. 6, p. 327)

samengewerkt met Ds. Laurentius Benderius die er in hetzelfde jaar was. Uit enkele brieven leren we Benderius kennen als een van de eerste predikanten die heeft geprobeerd de Afrikanen te kerstenen en die alfabetisering van de zwarten, dus goed onderwijs, als een noodzakelijk hulpmiddel daartoe beschouwde.¹² Die ervaring moet diepe indruk op de jonge ziekentrooster hebben gemaakt.

Ondanks Bogardus' late start als Latijns scholier was hij nog geen 25 jaar oud toen hij zich in 1632 bij de classis Amsterdam voor het predikambt presenteerde. Veel had hij niet gestudeerd, lang al evenmin. Maar hij was van jongsaf vertrouwd met het bijbelwoord, en hij was een getalenteerd redenaar. Zijn kerkelijk examen doorstond hij dan ook met glans. Uitdrukkelijk werd door de gedeputeerden van de classis in de notulen aangetekend dat hij uitstak boven zijn mede-kandidaat Conrad Clevius, nota bene een leerling van het Seminarium Indicum van professor Walaeus. Tot het einde toe, vijftien jaar lang, zal de classis dominee Bogardus bij al zijn moeilijkheden met achtereenvolgens fiscaal Mr. Lubbert van Dinclagen, directeur Wouter van Twiller en directeur Kieft onveranderlijk de hand boven het hoofd blijven houden. Wellicht minder om wat hij vanuit Nieuw-Nederland te melden had - want de rapporten waren schaars en de classis reageerde niet of nauwelijks - dan om wat hij vanaf het begin voor de verantwoordelijke deputaten voorstelde: een gedreven, vroom en rechtzinnig man, verbaal begaafd en eigenzinnig genoeg om de directeur het hoofd te bieden, geïnteresseerd in de zending en een bouwer aan de gemeenschap. Dat hij daarbij in zijn hang naar overmaat soms wat teveel dronk, zullen kerkenraad en classis - waarvan de door Vondel als een notoire dronkelap gebrandmerkte, maar vurig orthodoxe predikant Trigland lange tijd een spil was - op de koop toe hebben genomen. De orthodoxie was niet bang voor een beetje temperament. In de persoon van de rechtzinnige Ds. Badius had de kerkenraad Bogardus in 1632 zelf geprest om naar Nieuw-Nederland te gaan - zoals we uit tussenzinnetjes in brieven van patroon Kiliaen van Rensselaer en Ds. Megapolensis begrijpen. De kerkelijke overheid zag in hem dus vanaf het begin de juiste man. Een goed begrip van Bogardus' afkomst en voorgeschiedenis blijkt dus belangrijk voor een juiste interpretatie van zijn werk in Nieuw-Nederland. Zou een volwaardige geschiedschrijving van Nieuw-Nederland er dus niet goed aan doen om - waar mogelijk! - te onderzoeken wat zich voor elk van de migranten in patria heeft afgespeeld en hoe dat van invloed kan zijn geweest op hun plaats en handelen in de nieuwe Amerikaanse samenleving?

Historische beelden

In dat opzicht stelt de huidige stand van het onderzoek ronduit teleur. Dominee Bogardus mag zelfs wel een schoolvoorbeeld worden genoemd van hoe het *niet* moet. Hoewel de identiteit van de Evert Willemsz uit de pamfletten al meer dan twee decennia vaststaat en toen ook in het historisch magazine van New York *De Halve Maen* is onthuld, is in de geschiedschrijving van Nieuw-Nederland sedertdien nimmer een band gelegd tussen zijn jeugdgeschiedenis in patria en zijn volwassen leven overzee.¹³ Maar wie dominee zelf wil horen spreken kan niet om die pamfletten uit zijn jeugd heen. Zijn Amerikaanse leven is immers alleen uit bronnen van anderen bekend en dan nog voor een groot deel van de hand van tegenstanders, zoals fiscaal Van Dinclagen en directeur Kieft.

Alleen dat gegeven al had een kerkhistoricus als Eekhof, voor wie objectiviteit de hoogste waarde in de geschiedwetenschap was, voorzichtig moeten maken. Slechts op basis van de aanklacht van Kieft durfde Eekhof in zijn nog steeds toonaangevende synthese over de Hervormde Kerk in Noord-Amerika een volstrekt negatief oordeel over Bogardus te vellen. Zijn Amerikaanse collega Breen heeft enkele decennia later een veel positiever beeld van Bogardus geschetst en Raesly kwam na zorgvuldige herlezing van de teksten

zelfs dicht bij een herwaardering.¹⁴ Desondanks zet Eekhofs lapidaire oordeel nog steeds de toon in overzichtswerken over het land en de kerk, in geschiedschrijving uit de tweede hand en in de meer populaire historiografie.

Wie Eekhofs beschrijving nauwkeurig volgt ontdekt echter al spoedig dat hij de kerkelijke zaken vrijwel uitsluitend naar de maatstaf van het moederland beoordeelde en vaak weinig gevoel had voor de veranderingen en aanpassingen die de situatie overzee langzaam maar zeker aan de migranten en hun gemeenschap opdrong. Eekhof bleef bovendien te dicht met zijn neus op de teksten, vaak van heel uiteenlopend karakter en strekking, om te zien dat Michaëlius, Bogardus en Backerus in wezen op dezelfde religieuze en politieke lijn zaten. Een zorgvuldig historicus mag niet zonder meer Michaëlius toejuichen omdat er toevallig een paar brieven van zijn eigen hand bewaard zijn die uiteraard een positief beeld van zijn inspanningen geven, en tegelijkertijd Bogardus slechts op grond van de kritiek van derden veroordelen. Daarmee bedoel ik niet Bogardus de hemel in te prijzen, maar pleit ik voor een evenwichtiger geschiedschrijving die de bronnen niet te snel loslaat en geen overhaaste conclusies trekt. De bronnen moeten steeds zorgvuldig worden ondervraagd, zowel op de betrokkenheid van Nieuw-Nederland op patria als op de eigenstandigheid van de ontwikkelingen in Nieuw-Nederland zelf. In het eerste deel van deze bijdrage heb ik elementen voor een herwaardering van Ds. Bogardus' Amerikaanse leven vanuit zijn maatschappelijke achtergrond en zijn jeugdervaringen aangedragen. In het tweede deel zal ik proberen zijn Nieuw-Nederlandse periode naar haar eigen dynamiek te bezien.

Juist de afwezigheid van Amerikaanse documenten van Bogardus' hand maakt dat moeilijk. Dominee Bogardus was begiftigd met een krachtig zelf- en zendingsbewustzijn. Omdat het moreel gezag van de kolonie principieel bij hem berustte, is hij bijna vijftien jaar lang de spil geweest van de strijd om de vormgeving van een land dat niet alleen anders bleek dan patria zelf, maar ook dan het paradijselijk beeld dat er in patria van werd gegeven. Er is dan ook lustig over zijn leven op los gefantaseerd. Twee soorten mystificaties kunnen daarbij worden onderscheiden: gefantaseerde feiten en verwrongen interpretaties. In het eerste geval worden historische gegevens uit de duim gezogen, in het tweede worden interpretaties afgeleid uit achteraf geconstrueerde duidingskaders die de toets der kritiek niet kunnen doorstaan. Ik ga dan nog voorbij aan de literaire vrijheid van de romanschrijver, die de gaten in zijn bronnenmateriaal en de tegenstrijdigheden van de interpretaties oplost door zelf een nieuwe literaire werkelijkheid te scheppen. Een voorbeeld daarvan is de roman *Anneke Jans* (1958) van P.J. Risseeuw. Dominee Bogardus en zijn echtgenote worden daarin met een driftleven opgezaadeld waarin hij, zij of hun tijdgenoten zich misschien totaal niet hebben herkend. Laten we de romanschrijver echter zijn vrijheid. Ook de historicus vult ongemerkt immers heel wat gaten met zijn eigen veronderstellingen, waarvan het goed recht nog maar bewezen moet worden en vaak ook helemaal niet te bewijzen is.

Over gefantaseerde feiten zal dit verhaal niet gaan. Op het belang daarvan voor een integrale benadering van een mensenleven en voor de geschiedschrijving van Noord-Amerika zelf ben ik in mijn boek over dominee Bogardus ingegaan. Dit is daarvoor niet de juiste plaats. George Zabriskie heeft trouwens scherp en afdoende met de meeste daarvan afgerekend, al doet zijn positivistische bewijstrant, hoe noodzakelijk ook in de context van de voortwoekerende koloniale mythologie, ook weer geen recht aan de onzekerheid die nu eenmaal veel historische gegevens blijft aankleven.¹⁵ Overigens kan ik de verleiding niet weerstaan een paar van die fantasieën even op te noemen: dominee's afstamming uit een oud en rijk Utrechts patriciërsgeslacht met kanunniken, Jeruzalemgangers en ondernemers in de veenderijen onder zijn voorouders (P.H. Bogaard)¹⁶; de romantiek van zijn legendarische eerste huwelijk met een mogelijk zwarte vrouw (P.J. Risseeuw); de welstand die hij in Nieuw-Nederland zou hebben gekend als bezitter van

een kapitale plantage; een stuk of wat niet-bestaande (klein)kinderen waaruit tal van belangrijke Amerikanen zouden stammen; dominee's huwelijk met een bastaard-kleindochter van prins Willem van Oranje; en niet te vergeten het fortuin dat deze stadhouder voor Anneke Jans' nazaten in het zevende geslacht op de 'Bank of Holland' zou hebben vastgezet en dat, gigantisch aangegroeid, voor een deel in Borneo en op de Fiji-eilanden zou zijn belegd.

Dan heb ik het nog niet over de objecten van 'historische sensatie' (om Jo Tollebeeks reeds gevleugelde term te gebruiken)¹⁷, de familierelieken die nog steeds door de afstammelingen worden gekoesterd. Ze geven de illusie rechtstreeks met het verleden in contact te staan en de geliefde voorvader bijna lijfelijk te kunnen aanraken: dominee's (of, volgens anderen, Annekes) scheepskist, zijn bijbel, zijn familiewapen, zijn deftig portret met bef, poeder en pruik¹⁸; het raadselachtige, in 1953 gevonden schilderij dat Bogardus' terugkeer naar patria in 1647 zou voorstellen en van de hand van zijn partijganger Augustijn Herrman zou zijn (het is als 'The Puzzle Picture' bekend komen te staan); Anneke Jans' kabinetje, haar oorbellen, twee portretten; de stoel van schoonzoon Hans Kierstede; en heel subtiel, de spichtige bomen in het kleine plantsoentje van Duane Park in oud New York, waar een wat potsierlijke inscriptie op een grote sokkel ons wil doen geloven dat dit 'the last remnant of greensward', dus de laatste tastbare resten van dominee's bouwerij zijn. De geschiedenis heeft keurig wraak genomen, bedoelt dat monument: Bogardus' boomgaard heeft de befaamde pereboom van zijn vervolger Stuyvesant overleefd.

Ik zal het hier echter niet hebben over mythen maar over interpretaties. De historische interpretaties van Bogardus' leven kunnen worden gerangschikt onder twee grote noemers. In het eerste geval wordt zijn leven herschreven vanuit de behoefte aan een oud-Nederlandse voorvader. Ik zou dat de *Dutch ancestor*-optie willen noemen. In het tweede geval gaat het er daarentegen juist om Ds. Bogardus te presenteren als een pionier van Nieuw-Nederland, en daarmee van Amerika. Dat is de *founding father*-optie. Soms overlappen ze elkaar, maar meestal houdt de betrokken auteur vrij consequent aan een van beide uitgangspunten vast. Dat geldt ook voor de weinige Nederlanders die over Bogardus schreven. Eekhof, bijvoorbeeld, wiens werk aan beide zijden van de oceaan zeer invloedrijk is geweest, interpreteert Ds. Bogardus steeds als een typisch Nederlandse predikant, met al de hebbelikheden en onhebbelikheden van zijn soort. Eekhofs oordeel is per saldo negatief omdat zijn waardering van Bogardus geheel in een oud-vaderlands interpretatiekader besloten blijft: Bogardus gedroeg zich als een woeste, onmatige dronkaard; dat was voor een gereformeerd predikant in patria nu eenmaal onbetamelijk.

De tegenovergestelde, *founding father*-trend vinden we terug in het beeld dat Maria Sabina Bogardus Gray van haar voorvader heeft geschetst in een overigens genuanceerd en voorzichtig boek. Mevrouw Gray verbaasde zich over het beeld van de moreel onwaardige predikant dat zoveel historici zich jegens hem hadden aangematigd. Mag - zo vroeg zij zich af - zo'n hedendaags oordeel wel over een zeventiende-eeuwer worden geveld? Sterker nog, was Bogardus op grond van zijn eed van trouw aan de WIC niet verplicht de Compagnie te waarschuwen en publiek te protesteren aangezien zij immers notoir de verkeerde directeuren had gekozen, 'who by their ungodly government had brought disaster and afterhand death to so many people in the Province'?¹⁹

Beide beelden - de voorvader en de pionier - kunnen dus zowel positief als negatief worden ingekleurd. Voor het negatieve beeld van Bogardus dat vooral sinds Eekhofs vinnige karakterschets overheerst, is een korte passage typerend uit Louis B. Wrights *The colonial civilisation of North America 1607-1763*: 'Though a few of the early ministers of the Dutch Reformed Church [...] were scholarly and pious persons, not all proved worthy of the cloth. The second ordained minister to serve in New Amsterdam, for example, the Reverend Everardus Bogardus, was a violent man who quarrelled, first with Director Van

Volgens familieoverlevering Anneke Jans (paneel, anoniem, zeventiende eeuw; particulier bezit; met dank aan William B. Bogardus te Wilmington, Ohio, voor zijn bemiddeling)

Vermeend portret van Ds. Everhardus Bogardus (glasschildering achttiende eeuw; met toestemming van The New York State Office of Parks, Recreation and Historic Preservation. Senate House State Historic Site te Kingston, New York)

Twiller, whom he described as 'a child of the devil' and 'an incarnate villain', and later with Director Kieft, whom he characterized publicly as one of the 'fountains of evil'. Bogardus himself was charged with the habitual use of abusive language and with being drunk in his own pulpit. The bitter enemies, Bogardus and Kieft, called to Holland to answer complaints, sailed in the same ship and were lost at sea. Other ministers made more favorable records'.²⁰ Volgt een lofrede op de voortreffelijke dominees na hem: Megapolensis senior en junior, Blom, Polhemus en Selijns.

In Wrights tekst staan strikt genomen geen onjuistheden. De genoemde personen hebben bestaan en zijn met elkaar in contact geweest op de wijze als hier beschreven, de ruzies behoren tot de standaardgeschiedenis van koloniaal Nieuw Amsterdam, de citaten zijn aan bestaande bronnen ontleend en de vertaling ervan is in dit geval niet verkeerd. Toch is het negatieve beeld extreem tendentieus. Vatten we de redenen daarvan nog eens samen. De teksten en oordelen van de directeur worden strikt letterlijk genomen en alleen op *face-value* beoordeeld, zonder kritiek op vorm of inhoud; de tegenstanders worden niet gehoord. De woorden van de predikant zelf worden wel aangehaald, maar ze zijn dubbel uit hun verband gerukt: het zijn losse fragmenten die hun typische betekenis in de context van een preek hebben verloren en die in de nieuwe context van Kiefts requisitoir tot elementen van een juridische aanklacht door derden worden. Maar de woorden van de predikant kunnen niet los worden geciteerd, zelfs niet bij wijze van citaat. Ze moeten worden teruggeplaatst in de context van het orthodoxe preekgenre, de donderpreek met haar typerende retoriek, die van en uit Gods toorn spreekt, over zondigheid, straf en 's Heren wrake. Tenslotte worden Kiefts uitspraken ook niet aan andere bronnen getoetst: noch aan het gedrag van betrokkenen, noch aan de feitelijke omstandigheden of aan de historische ontwikkeling op de lange termijn.

Verschuivende beelden

Tegenover zulke losse, maar harde en eenzijdige beelden zou ik een ander type beeld willen stellen. En wel een beeld dat verandert in de tijd, door Bogardus' leven heen. Het is een ontwikkelingsbeeld van Bogardus' persoonlijkheid. Daarbij wordt er uitdrukkelijk van uitgegaan dat Bogardus, net als de andere kolonisten, niet als een onbeschreven blad de kolonie binnenkwam maar zich vanuit een persoonlijke voorgeschiedenis verder ontwikkelde. Die voorgeschiedenis bepaalde minstens voor een deel de wijze waarop hij zijn nieuwe vaderland in zich opnam, het verwerkte en het maakte tot wat het zou worden. Mijn nieuwe beeld is dat van de *Dutch ancestor* die tot *founding father* wordt. Kolonisten kunnen immers niet eens voor al in één beeld worden gevat, maar maken ook na hun overkomst een ontwikkeling door in hun appreciatie van hun nieuwe wereld, hun nieuwe vaderland in wording. Gaandeweg wordt het van een vreemde tot een vertrouwde wereld, zij het nooit op dezelfde manier als de oude wereld die ze hebben verlaten.

In dat opzicht verschillen de Nederlandse migranten die in de negentiende en twintigste eeuw naar Holland (Michigan) of Pella (Iowa) trokken niet van hun zeventiende-eeuwse voorgangers in Nieuw-Nederland. Om zich een nieuw thuis te kunnen scheppen ontwikkelen migranten een aanpassingsstrategie die niet alleen gevolgen heeft voor hun materieel en fysiek overleven, maar ook voor hun zelfbewustzijn en hun identiteitsgevoel. Bij verreweg de meeste kolonisten gaat die ontwikkeling schier ongemerkt. Bijna steeds is ze uitermate moeilijk te documenteren, zeker voor de zeventiende eeuw, waaruit maar zeer weinig correspondentie of dagboeken zijn overgeleverd. Voor de bestuurlijke elite van de samenleving of de geletterde enkeling liggen onze kansen soms beter. Dominee Bogardus is zo'n enkeling, die het mogelijk maakt vat te krijgen op de mechanismen die de kolonie bijna onmerkbaar een eigen identiteit en een specifieke groepssolidariteit

hebben gegeven. Daarbij raakte het moederland steeds meer op de achtergrond, misschien niet eens zozeer economisch, als wel cultureel en mentaal.

De oude, bekende teksten dienen dus te worden herlezen en aan nieuw onderzoek onderworpen. Men zal nu de vraag stellen of het wel aannemelijk is dat zulk hernieuwd onderzoek van de gegevens die ons ter beschikking staan tot een echt nieuw beeld kan leiden? Het antwoord is dat we niet alleen moeten letten op de afzonderlijke, objectieve gegevens maar ook en vooral op de (per definitie subjectieve) manier waarop we ze tot een plausibel beeld ordenen. Ook de bronnen zelf werken al met een bepaalde ordening van de gegevens, waarvan we het subjectieve karakter moeten proberen te herkennen wil een nieuwe ordening mogelijk worden. We moeten ons ervan bewust zijn dat elke ordening van de feiten met betrekking tot een bepaalde persoon tevens een subjectief karakterbeeld van die persoon impliceert. Dat geldt voor directeur Kiefts karakterschets van Ds. Bogardus zo goed als voor die van Eekhof. Tijdgenoot Kieft was in dat opzicht niet per definitie objectiever dan de historicus van bijna drie eeuwen later.

Maar ook de vaak als objectief beschouwde beelden van de positivistische historiografie van vroeger moeten onder het ontleedmes worden gelegd: ook daarin worden persoonlijke opinies van historici, stukken historische beeldvorming, als 'objectieve feiten' vermomd. Hierboven gaf ik daar al een voorbeeld van: hoewel de vertoornde uitspraken van Bogardus tegen Kieft kenmerkend waren voor de gereformeerde preekstijl en dus niet zonder de nodige aandacht voor dat literaire genre kunnen worden geduid, zijn ze door bijna alle auteurs als objectieve indicatoren van dominee's karakter gebruikt: ze zouden een bewijs vormen van zijn kwaadardige of onbeheerste persoonlijkheid. Daar zet ik een ander beeld tegenover: dat van de vrome predikant die efficiënt het taaleigen weet te gebruiken dat overeenkomt met de mate van Gods toorn. Hoewel hij daarbij volop profiteert van zijn heftig temperament, is bij Ds. Bogardus in wezen geen sprake van boos opzet of gebrek aan zelfbeheersing, maar slechts van noodzakelijke, gerechtvaardigd geachte verontwaardiging over objectieve misstanden en wangedrag. Mijn eigen beeld is natuurlijk ook maar een beeld. Het heeft niet de pretentie nieuwe gegevens aan de geschiedenis toe te voegen, laat staan het laatste woord te spreken. Ik wil slechts laten zien dat men, met de gegevens in de hand, de geschiedenis ook anders kan ordenen, haar anders kan lezen en er een nieuw verhaal over vertellen.

Van Hollander tot Nieuw-Nederlander

Daarmee zal mijn leidende vraag duidelijk zijn. Mogen we niet aannemen dat dominee's handelen en de betekenis daarvan zich in de loop van de jaren sterk ontwikkeld hebben, onder invloed van de veranderingen in de Nieuw-Nederlandse samenleving, zijn veranderende plaats daarin en de veranderde perceptie daarvan? Is hij, met andere woorden, niet van een Hollander tot een Nieuw-Nederlander geworden? Niet alleen fysiek, geografisch en sociaal, maar ook mentaal? Hebben zijn persoonlijkheid en zelfbewustzijn zich niet door zijn Amerikaanse ervaring ontwikkeld? Is hij niet anders gaan voelen en denken? Kortom, heeft hij zichzelf niet geleidelijk een nieuwe identiteit aangemeten? En zo ja, wat betekent dat dan voor onze interpretatie van de vroege Nieuw-Nederlandse geschiedenis?

Ik denk dat het antwoord op deze vragen 'ja' is. Op zichzelf uiteraard geen verrassende stelling, maar het is belangrijk om de consequenties ervan te doordenken. Het gaat erom aan de hand van een concreet geval aan te tonen dat immigranten in de tijd veranderen. Ze stellen hun verwachtingenpatroon, hun leefstijl, hun percepties en waarden bij, door acculturatie aan hun nieuwe omgeving of inculturatie in de cultuur van hun land van ontvangst. De recente archeologie heeft dat voor de materiële cultuur van Nieuw-

Nederland reeds duidelijk gemaakt: de migranten namen selectief elementen van de inheemse culturen over, die ze naar eigen keus hergebruikten en waaraan ze soms een nieuwe betekenis hechtten, zoals de Indianen dat in omgekeerde richting deden.²¹

Voor individuele levensgeschiedenissen is zoiets moeilijk te documenteren, maar Bogardus' woelige leven biedt hier een boeiende invalshoek. In zijn geval betekent het namelijk dat hij van een trouwe compagniesdienaar met een Europees waardensysteem tot een verbeterd kolonist werd, die vanuit zijn zorg voor een harmonische samenleving overzee anders over die samenleving zelf, haar verhouding tot de inheemse bevolking, en haar relatie tot de overheid en het moederland ging denken. Hij wierp zich op als de woordvoerder van de vrije kolonisten die definitief voor Amerika hadden gekozen - in elk geval zag hij zichzelf als zodanig, ondanks het feit dat het meer gematigde deel van de groep kolonisten tenslotte enige afstand van hem lijkt te hebben genomen, omdat ze wat moe werden van zijn gebrek aan compromis. Mentaal verschoof Bogardus' zelfbegrip, samen met dat van zijn groep, van Europa naar Amerika. Zijn handelingsmotivatie verschoof mee. Zijn kritiek op directeur Van Twiller en fiscaal Dinclagen (die door hem wordt geëxcommuniceerd) in 1633/34, wanneer hij net in de kolonie is aangekomen en er nog geen echt persoonlijke banden mee heeft ontwikkeld, is bijvoorbeeld nog typisch gedacht vanuit de compagniesbelangen en vanuit zijn rol als vertegenwoordiger van de classis overzee. Vermoedelijk heeft hij zijn verblijf in Nieuw-Nederland vóór zijn huwelijk in het voorjaar van 1638 als tijdelijk beschouwd. Inderdaad pleegt de classis Amsterdam al in 1637 overleg over zijn vervanging.

Tien jaar later gaat het heel anders toe. Bogardus' kritiek op Kieft, in wie hij aanvankelijk de moreel correcte en religieus rechtzinnige directeur lijkt te hebben herkend waarop hij gehoopt had, speelt in het geheel niet meer rond compagniesbelangen maar betreft het politiek, sociaal en moreel welvaren van de kolonie als autonoom gebied, met eigen, inheemse belangen en met een specifieke verhouding tussen de Europese kolonisten, de negerslaven en vrije zwarten en de oorspronkelijke bewoners, de verschillende Indianenstammen. Het vaderland is dan definitief verlaten. Het kan alleen nog hulp bieden om de belangen van Amerika te helpen verdedigen. In de loop van zijn ambtsperiode is Bogardus de kolonie dus anders gaan zien: van een Nederlandse gemeente in een uithoek van het vaderlandse machtsbereik is ze tot een eigenstandige samenleving ver van Europa geworden. Die samenleving lag in het spanningsveld van twee machtspolen: de politieke, door de directeur belichaamd, en de religieus-morele, vertegenwoordigd door de predikant. Ze leefde in een wankel evenwicht tussen enkele fundamenteel verschillende bevolkingsgroepen (blanken, zwarten, inheemse stammen), waarvan Bogardus het bestaansrecht en de christelijke roeping op zichzelf niet betwijfelde.

Bogardus heeft zijn eigen rol daarbij zeer ernstig genomen. Wegens het jammerlijke machtsvacuüm van de WIC en het gebrek aan daadwerkelijke belangstelling van de classis Amsterdam moet hij zich het geweten van de kolonie hebben gevoeld. Zo gedroeg hij zich althans. Maar het is opmerkelijk dat zijn verzet tegen de funeste Indiaanse politiek van directeur Kieft pas vorm krijgt als deze de innerlijke samenhang van de feitelijk reeds multiculturele kolonie aantast of de morele standaarden overschrijdt die Bogardus voor de kolonie had gedefinieerd. Bogardus' ideaalbeeld van de christelijke samenleving stond gericht op integratie van alle bevolkingsgroepen, niet op uitsluiting of segregatie. Al vóór Ds. Megapolensis' overkomst naar Rensselaerswijck (zomer 1642) is Bogardus actief geweest in de zending onder negers en Indianen. Negers, zowel vrijen als slaven, werden tijdens zijn ambtsperiode in groten getale gedoopt en in het huwelijk verbonden. Megapolensis kreeg van de classis zelf de opdracht goed samen te werken met de zittende predikant, Bogardus, die al met de zending was begonnen. Voor Bogardus hoorden de niet-blanken er nog bij. Hij wierp tegen hun intrede in de lokale christengemeenschap nog niet de typisch Europese barrière van een verstandelijke geloofskennis op, zoals

predikanten als Megapolensis en Selijns enkele decennia later zouden doen.

Een belangrijk element van Bogardus' ontwikkeling naar de mentale staat van kolonist was zijn huwelijk met de Noorse boerenweduwe Anna of Annetgen Jans. Overigens - het is te weinig opgemerkt - van huis uit een lutherse, luthers getrouwd en met luthers gedoopte kinderen. Een in beginsel gemengd huwelijk zoals ook dat van Bogardus' vriend Jonas Bronck - de naamgever van de Bronx - er een was. Broncks boekenbezit legde daar duidelijk getuigenis van af: hij had voldoende lutherse en gereformeerde literatuur in huis om de kinderen in beide confessies een volwaardige religieuze opvoeding te kunnen geven.²² Bogardus' vrouw Annetgen Jans had vijf levende kinderen ten tijde van haar tweede huwelijk. Ze kreeg er van dominee nog vier jongens bij. Al spoedig had het echtpaar, ondanks de snelle huwelijken van twee dochters op resp. vijftien- en zeventienjarige leeftijd, een van de grootste huishoudens uit de kolonie, met een duidelijk economisch en sociaal belang in Nieuw-Nederland. Niet alleen lag daar de bouwerij die Annetgens eerste man Roelof Jansz (ook een via Amsterdam geëmigreerde Noor) aan haar had nagelaten, vooral had Annetgen zich ook mentaal reeds geheel in Noord-Amerika gevestigd. In Nederland had ze niets meer te zoeken, laat staan in Noorwegen. Ook haar moeder en zuster woonden intussen in Nieuw Amsterdam.

In Amerika had Annetgen geleerd te overleven, eerst twee jaar als vrijwel enige vrouw in de mannengemeenschap van de beginnende patroonschap Rensselaerswijck, later met haar groeiend huisgezin op Manhattan. Vermoedelijk steeds in nauw contact met de handelaren en Indianen om haar heen. Daarop wijst bijvoorbeeld de functie van tolk die haar dochter Sara later bij gelegenheid vervulde. Ze genoot daarbij duidelijk het vertrouwen van de sachems, met wie ze al goed bekend moet zijn geweest. In Rensselaerswijck, waar ze in de leeftijd van drie tot zeven jaar verbleef, was Sara aanvankelijk het enige blanke kind. Vermoedelijk heeft ze daar op die ontvankelijke leeftijd spelenderwijs de talen van de stammen uit de twee verschillende taalgroepen in dat gebied, de Mahicans (een Algonkin-stam) en de Mohawks (een Iroquois-stam), geleerd. Het is aannemelijk dat de contacten met de Indianen ook later nooit zijn verbroken. Annetgen Jans pachtte in 1652 van patroon Van Rensselaer het recht om handel te drijven en betaalde haar pacht in bevervellen die ze voor Europese produkten (stoffen?) met de Indianen moet hebben geruild. Bij haar overlijden in 1663 blijkt ze net als de andere handelaren trouwens een 'wildenhuisje' achter haar woning in Beverwijck te hebben staan, waar de Indianen in het handelsseizoen konden verblijven.

Hoe we de passage uit een van Van Rensselaers brieven moeten interpreteren, waarin Roelof en Annetgen Jans uit de bouwerij de Laetsburch worden gezet omdat Annetgen onrechtmatig in een vorm van handel in victualiën zou zijn betrokken, blijft onzeker, maar het is duidelijk dat het beeld van de gezeten burgeres of de eeuwig schrobbende huisvrouw uit zeventiende-eeuws Holland niet bij haar past. Ze had haar eigen plaats in het complexe proces van produceren, handelen en overleven dat typerend was voor de koloniale samenleving in opbouw. In een Nieuwamsterdamse procesakte wordt ze in 1645 als verkoopster van Haarlems duffel opgevoerd. Na het bericht van haar mans verdrinkingsdood keerde ze dan ook terug naar Beverwijck, waar ze samen met haar schoonzoon Pieter Hartgers en later vermoedelijk ook met de opgroeiende kinderen uit haar huwelijk met Ds. Bogardus de handel voortzette. Zoon Jonas Bogardus ging zelf handeldrijven met de Indianen in Maine. De jongste zoon Pieter werd in 1690 voor de vredesonderhandelingen naar de Vijf Naties van de Iroquois afgevaardigd. Tekenend voor de problemen die Annetgen als alleenstaande moeder van een groot huisgezin moest overwinnen en voor de manier waarop ze die aanpakte is de bijnaam 'De Gierswerelt' die grapjas Cornelis Vos enkele jaren later aan haar huis gaf.

Hoewel we van Annetgens persoonlijkheid nauwelijks iets weten, was ze zeker geen karakteristieke domineesvrouw zoals men dat in patria wilde. Uit alle bronnen komt ze

als een onafhankelijke vrouw naar voren, die in staat was zelf vorm te geven aan haar leven, zonder de inbreng van dominee. Juist door haar eigenzinnige activiteiten en haar grote huishouden bond ze dominee echter aan Nieuw-Nederland. Diens vrijwillig ontslag in 1647, om zijn twist met Kieft in het vaderland te gaan beslechten, mag dan ook zeker niet als een definitief vertrek worden geduid. De familie bleef achter en maakte geen aanstalten om de oceaan over te steken. Integendeel, zoals hij aan collega Megapolensis toevertrouwde, vertrok Ds. Bogardus juist mede om de nooit goed op schrift gestelde salarisverplichtingen van de WIC vast te laten leggen en zijn gezin aldus de nodige bestaanszekerheid te geven. Naast zijn proces met Kieft wilde hij tevens de kwesties rond het achterstallig salaris van Roelof Jansz en dat van zijn schoonmoeder Tryn Jonas, die vroedvrouw van de WIC was geweest, regelen om daarna weer terug te keren. Hij was nu definitief Nieuw-Nederlander geworden. Zijn weduwe onderstreepte dat nog eens toen zijn dood eenmaal in Nieuw Amsterdam bekend was geworden: ze vestigde zich weer in het hart van de kolonie, Rensselaerswijk.²³

Overgangsfactoren

Hoe dus bij dominee Bogardus de overgang van compagniesdienaar naar kolonist te verklaren? Twee grote veranderingsfactoren kunnen nu worden aangewezen. Op de eerste plaats Bogardus' persoonlijke ervaring als immigrant in de nieuwe wereld, zoals zojuist beschreven. De tweede factor is moeilijker te bepalen, omdat er reeds een interpretatie van historische gegevens aan ten grondslag ligt. Ik bedoel dat Ds. Bogardus - als predikant die met gemeenteleden van allerlei conditie een intensief contact had - zich er in groeiende mate bewust van moet zijn geworden dat er iets wezenlijks in de koloniale samenleving aan het veranderen was. Uiteraard ervoer hij dat zelf, als gezinshoofd aan de *frontier*. Om te kunnen overleven moest dominee land (laten) bewerken, zowel op Manhattan (Dominee's Bouwerij) als op het Lange Eiland (Dominee's Hoeck). Hij ging te paard zijn uitgestrekte gemeente rond en was intiem met nabij of veraf wonende planters en boeren als Van Vorst, de Couwenhovens, Hudde en Bronck. Geleidelijk maakte hij zich zo mentaal gereed om het standpunt van de compagnie te verruilen voor dat van de vrije kolonisten en zijn persoonlijke toekomstperspectief van patria naar Nieuw-Nederland te verleggen. Een van de tekenen daarvan is zijn inzet voor de kolonisten ten tijde van de Indiaanse oorlog. Ik bedoel nu niet zijn heftige aanvallen tegen directeur Kieft op de kansel. Die kunnen immers nog tot het domein van de gangbare tuchtuitoefening onder lidmaten worden gerekend, zoals dat eerder het geval was geweest met zijn uitvallen tegen Van Twiller en zijn excommunicatie van fiscaal Van Dinclagen.

Hier doel ik echter op Bogardus' activiteiten ten behoeve van de drie smeekschriften om hulp die de radeloze, door de verwoestingen van de oorlog tot honger en wanhoop gedreven kolonisten in 1643 en 1644 naar patria stuurden. In de Amerikaanse geschiedschrijving van Nieuw-Nederland heeft men de rekestten veelal als produkten van 'de gemeente' gezien, zonder zich met zoveel woorden af te vragen wie precies in staat was ze op te stellen. Dat waren er maar heel weinigen. Niet alleen moest men kunnen schrijven. Vooral moest men in staat zijn de gevoelens van onmacht en vertwijfeling adequaat te verwoorden in een meer of minder formele stijl. Zo mag met recht worden betwijfeld of het scherpe, soms geestige, hier en daar ingewikkeld gecomponeerde pamflet *Breeden-Raedt* uit 1649, tegen de Compagniespolitiek in Nieuw-Nederland gericht, van de hand van Cornelis Melijn was zoals gewoonlijk wordt gesteld. Melijn was een Zuid-Nederlandse leerlooier, een brandewijnstoker en een gelukzoekende hereboer; niets wijst bij deze pechvogel op bijzondere literaire gaven. Zijn mede-opponent tegen Kiefts politiek Jochem Pietersz Kuyter, in het Duitstalige en calvinistische Ditmarschen (Holstein) onder

de Deense kroon geboren, die vroeger als kapitein een logboek moet hebben bijgehouden en een intiem vriend van Ds. Bogardus was, zou een betere kandidaat zijn, maar ook hij zal niet de werkelijke auteur zijn. Daarvoor zijn taal en stijl te weinig Noordduits. Die auteur is veeleer de jurist die in 1647 met groot vertoon van klassieke eruditie ook hun beider repliek tegen Stuyvesant moet hebben geredigeerd, vol verwijzingen naar klassieke auteurs als Aristides, Xenofon en Propertius waarvan het gros van de kolonisten zelfs de naam nooit zal hebben gehoord: we mogen daarin wel Adriaen van der Donck herkennen, de jonker die zichzelf zo graag gedrukt zag. Van het kleine groepje personen dat in staat was een formeel rekest voor patria op te stellen, valt dan nog een aantal af omdat ze tot de tegenpartij behoorden, of zich hoe dan ook terughoudend opstelden: Kieft zelf bijvoorbeeld en zeker ook secretaris Cornelis van Tienhoven.

Het befaamde geheime, derde rekest van 28 oktober 1644 dat Govert Loockermans clandestien mee naar patria nam en waarbij de kamer Amsterdam zonder omwegen werd verzocht Kieft als directeur te ontslaan, is echter wel zeker van Bogardus' hand. Daarvoor zijn interne criteria. De tekst is van een geheel andere factuur dan we van Van der Donck gewend zijn: geen klassieke citaten of juridische argumenten, wel een bijbelse stijl en een taalgebruik dat naadloos aansluit bij dominee's homiletische retoriek. De raad zelf suggereerde in 1647 dat Bogardus' de *auctor intellectualis* van die tekst was geweest. Kuyter en Melijn ontkenden dat (onder de pen van Van der Donck, als mijn hypothese juist is) en wezen naar Andries Hudde, oud-secretaris en dus een plausibele kandidaat. Maar Hudde was op dat moment commies aan de Zuidrivier, een eind weg en dus een gemakkelijke zondebok. Ze wisten ook niet of hij wel iets had bewaard, zeiden ze prudent. Nu moet Hudde inderdaad een notoire sloddervos zijn geweest: de boedelscheiding die Anneke Jans in maart 1638, kort voor haar huwelijk met Bogardus, tegenover secretaris Hudde opstelde, was vier jaar later al zoekgeraakt.²⁴ Al zijn akten als secretaris zijn trouwens verdwenen - zijn ze wel ooit goed door hem bewaard? Maar hij was wel een vriend van Bogardus, die hem in 1637 f 600 leende om een plantage te beginnen en die ook als doopgetuige voor hem optrad.

In het rekest van oktober 1644 horen we Bogardus niet langer met de stem van de compagniesdienaar maar als kolonist spreken. De willekeur van de handelscompagnie moe, kiest hij nu voor een geordende samenleving waarin ordelijk recht wordt gesproken en rechtmatig beroep op een hogere instantie mogelijk is. Het rekest pleit dan ook voor een burgerlijke regering in dorpen en steden, voor inspraak in de regering van het land en voor stemrecht van de afgevaardigden naast de directeur. Niet de compagnie maar zijn gemeente wordt nu Bogardus' referentiepunt. Als herder van de gemeente neemt hij zijn volle verantwoordelijkheid. Hij klaagt haar nood bij de hoge overheid, desnoods tegen de directeur in. De akkers zijn verwoest, zegt hij, er wordt niets gezaaid, het gewas bederft op het veld, er is geen geld meer voor het levensonderhoud van vrouwen en kinderen. Wij 'sitten hier onder duijsende wilde ende barbarische menschen, daer geen troost noch barmherticheyt bij is te vinden, hebben ons lieve vaderlant verlaten en ten ware dat Godt de Heere onsen troost niet ware geweest, wij mosten vergaen in onse ellenden'. Hij identificeert zich met de verschillende groepen kolonisten die het land tot een nieuw vaderland wilden maken:

'Daer sijn onder ons, die lange jaren in 't sweet ende arbeyt van haerder handen hunne landen ende tuynen hebben met groote costen dieselve tot staet soecken te brengen; andere met propere capitalen hunne eygen scheepen met alle behoeflichkeiten uytgerust, die in 't herwert keeren van den vyant sijn genomen, overwel [hoewel ze] sich op de reyse met gelycke yverende extreme costen hebben begeven; eenige weder, die niet met minder groote schepen nevens de Compagnie met een groot antael van bestiaelen hebben gebræcht ende met stercke familie hier te lande sijn aengecōmen, die plaetse die haer luyden is aengewesen met fraije gebouwen betimmer, de bomen en wildernissen uytgeroijt, beseijnt [bezaaid] ende onder de ploech gebracht tot een sieraet van 't lant ende een vreuchde voor de eygenaers van haer langdurige arbeyt. Dit is altesamen door een lichtveerdige

oorlochsucht inde asse gelecht. Want het is alder rechtsinnige hier bekont, dat dese wilde voor weinich jaren onder ons als lammeren hebben geleeft, niemandt vercort hebbe, onse natie alle behulpe bewesen in den Directeur Vant t'Wilders [Van Twillers] tijden, doch [toen] in eenige maenden geen besendingge geschiede [geen zending binnenkwam], veele van de Compagniedienaers met cost verstreckt tot dat cecours [hulp] hadde becomen. Deese seggen: wie [hoe] heeft den Directeur van tijt tot tijt met verscheyde onbehoorlycke prossedure haer gemoederen van ons soo vervreemt ende tegens de Nederlantsche Natie verbittert, dat wij niet en gelooven deselven weders in ruste gebracht connen worden, tensij dat Godt de Heere die alle menschen herten buygt soo hij wil haerluyden bevrediget, soodat de oude wel terecht hebben gesecht:

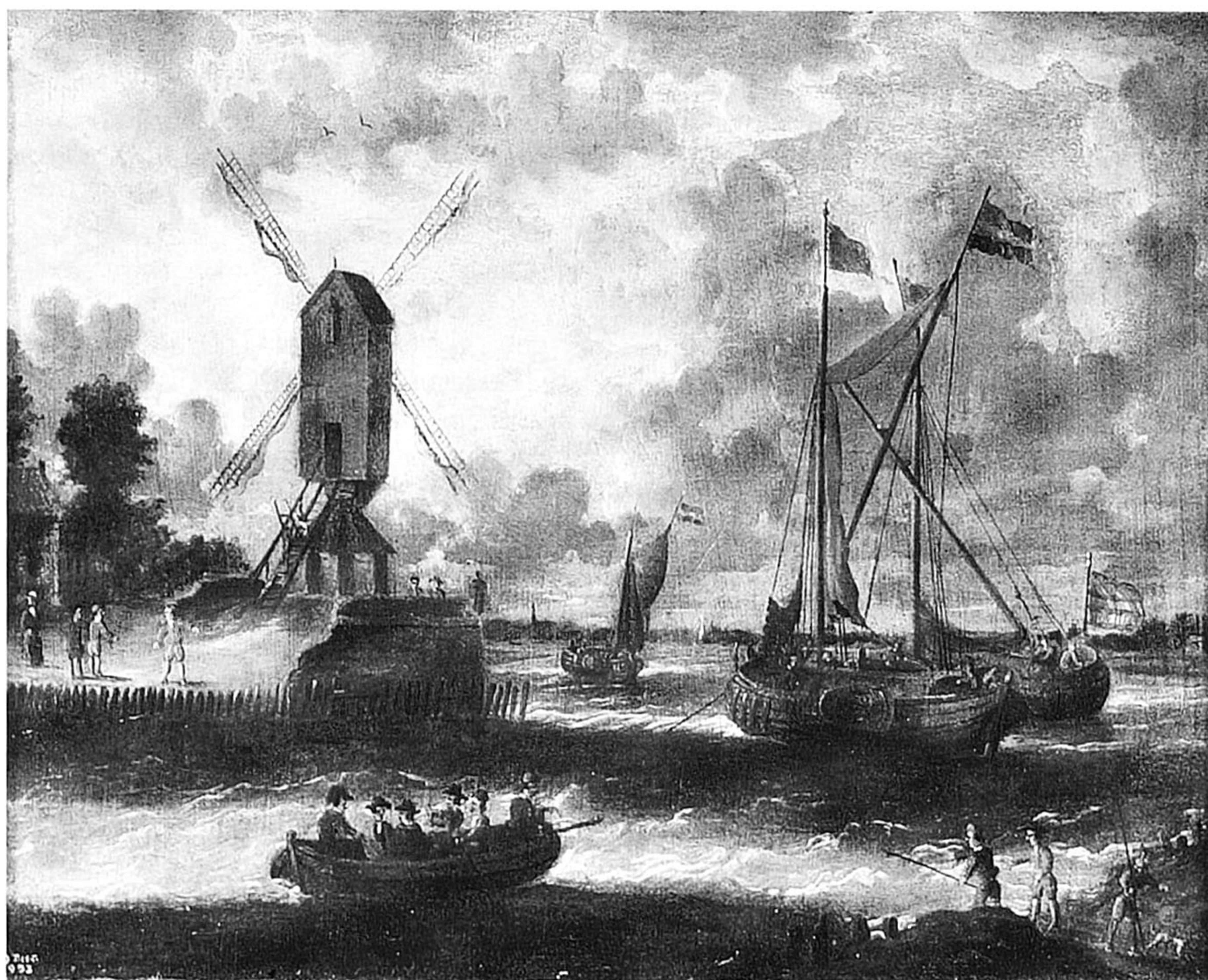
Een ider wel oproer maecken can
en 't volck veijn [?reijn] voeren aen den man,
maer dat weder te brengen tot eendracht,
bestaet alleen in Godes macht.²⁵

Van der Donck kan niet de auteur van dit rekest zijn. Dat ademt een heel andere geest dan zijn latere werk. Geen academisch vertoon van geleerdheid, wel een beroep op Gods vermogen om ook de meest verstokte harten te buigen. De twee citaten in dichtvorm verwijzen slechts naar 'de ouden' en naar een kennelijk bekend gezegde. De auteur verraaft zich in de passage waarin het verbod op herbergbezoek en de instelling van een weekpredikatie de belangrijkste besluiten werden genoemd van de Acht, een adviesraad uit de burgerij die Kieft onder dwang van de oorlogsomstandigheden in september 1643 had moeten instellen en die formeel de verzenders van de twee eerdere rekestten waren geweest. Er hoeft nauwelijks aan te worden getwijfeld dat de rechters van Kuyter en Melijn gelijk hadden toen ze stelden dat het rekest door Ds. Bogardus was opgesteld en in zijn definitieve vorm gegoten. Ook al hadden zij de brief 'geconcipteert, beraemt en geschreven', Bogardus hield hun pen vast. Wie het smeekschrift leest dat de gemeente een jaar eerder aan de Staten-Generaal schreef, kan zich niet onttrekken aan de indruk dat Ds. Bogardus ook die pen heeft vastgehouden: 'Gelijck voor onsen Godt geen aengenamer offerhanden en sijn, als een verslagen gemoet en een gebroocken harte, soo behoort oock meede voor alle Christelijcke prinsen ende magistraten geen dinck liever te sijn, als dat sij haer ooren leenen aen hare bedruckte onderdanen' - stelt de aanhef in vrome termen, met een impliciete uithaal naar Kieft.²⁶

Besluit

Maken we tot besluit kort de balans op. We hebben de predikant langzaam maar zeker van een verlengstuk van patria tot een inwoner van Nieuw-Nederland zien evolueren. De factoren waardoor die ontwikkeling werd bevorderd zijn duidelijk naar voren gekomen: de interne dynamiek van de kolonie; de perceptie van het land en zijn verhouding tot patria; de ontwikkeling van Bogardus' eigen religieuze en maatschappelijke idealen en van zijn politiek-religieuze beeldwereld, in wisselwerking met zijn nieuwe ervaringen overzee en met de reactie daarop van WIC en classis in patria; en niet te vergeten de druk van het familieverband dat uiteindelijk in verschillende naties wortelde (Skandinavië, Holland, Nieuw-Nederland), de noodzaak tot overleven en door dat alles heen de groei van een nieuwe individuele en collectieve identiteit. De genealogische aanpak bleek een noodzakelijke voorwaarde voor een zorgvuldige biografische benadering. Deze maakt het op haar beurt mogelijk het handelen van protagonisten aan concrete maatschappelijke voorwaarden en structuren te koppelen en patronen van cultureel gedrag te onthullen, terwijl ze ons tevens in staat stelt te zien in hoeverre deze nog in de Europese samenleving wortelen. Dominee Bogardus vertegenwoordigt in dit opzicht een fase van verwijdering van patria, waarbij de identiteit van de kolonie vooral in haar eigen ontwikkeling werd gezocht, niet meer in een simpele reproductie van het vaderland. Een vraag die de biografische benadering niet beantwoordt is hoe kenmerkend de persoonlijke ontwikkeling

van de predikant voor die van de koloniale samenleving als groep is geweest. Gezien de bijzondere voorgeschiedenis van Evert Willemsz is het verstandig althans in dit opzicht niet overhaast te generaliseren.

De inscheping van Ds. Bogardus op De Prinses Amelia, 17 augustus 1647 (doek, anoniem, ten onrechte toegeschreven aan Augustijn Herrman ('The Puzzle Picture'). Aankoop van kunsthandel Thurston H. Thacher te Hyde Park, New York, 1953)

Bijlage 1

Bloed- en aanverwanten van Evert Willemsz Bogaert: een reconstructie

Behalve de voornaam van de stamvader en de achternaam van Evert Willemsz' stiefvader berusten de gegevens van generatie I geheel op reconstructie; grote voorzichtigheid blijft hier geboden. De genealogie is alleen voor de generaties I-III volledig uitgewerkt. Het nageslacht van alle kinderen van Anna Jans is tot in de vijfde generatie uitgewerkt in: William Brower Bogardus, *Dear 'Cousin': A charted genealogy of the descendants of Anneke Jans Bogardus (1605-1663) to the 5th generation - and of her sister, Marritje Jans* (Wilmington, Ohio: in eigen beheer (1121 Linhof Road, 45177-2917), 1996). Tenzij anders aangegeven zijn de dopen en huwelijken in de Nederduitse gereformeerde kerk voltrokken.

I. WILLEM (?CORNELISZ) [verm. reeds genoemd BOGAERT], woont van voor 1603 tot zeker 1607/1608 te Woerden waar zijn kinderen Cornelis en Evert geboren heten, † in of kort na 1607/1608?, tr. (?Niesgen Pietersdr), † voor sept. 1622, verm. uiterlijk 1618; zij hertr. (?Jan of ?Huybert Reiniersz) Muysevoet, † voor sept. 1622, verm. uiterlijk 1618.

Uit het huwelijk van (?Niesgen Pietersdr) met Willem (?Cornelisz):

1. CORNELIS, volgt IIa.

2. PIETER (WILLEMSZ), geb. omstr. 1603, verblijft jan. 1623 in het weeshuis te Woerden (heet dan 20 jaar oud), † voor 1636.

3. EVERT, volgt IIb.

Uit het huwelijk van (?Niesgen Pietersdr) met (?Jan of ?Huybert Reiniersz) Muysevoet:

4. PIETER, volgt IIc.

(?5. SUSANNA HUBRECHTSDR, doopgetuige te Leiden op 20 dec. 1639 en 8 april 1642 [zie IIa,2 en IIIb]).

Uit het eerste of het tweede huwelijk:

6. N.N., geb. na 1607 (jongere broer van Evert), woont jan. 1623 in het weeshuis, † voor 1636.

Bogaert

IIa. CORNELIS WILLEMSZ BOGAERT (BOGAERDT), geb. Woerden voor 1603, woont jan. 1623 Kerksteeg ald. maar verblijft dan in Leiden, (?kleermaker 2 nov. 1635), kruidenier op de Oudevest te Leiden, tegenover de Nieuwe Mare (26 maart 1636), poorter van Leiden (vettewariër) 10 april 1637; commissaris over de veerdiensten op Zeeland en Vlaanderen (winkelier) 2 juli 1643, begr. Leiden (Hooglandse Kerk, hierna HK) 23 sept. 1669, ondertr. Leiden 26 maart 1636 (get. Cornelis [Willemsz] Paludanus, predikant te Noorden, toekomstig zwager van de bruidegom, en Barber Thijsdr, echtg. van Isaac Willemsz Paludanus, kuiper, schoonzuster van de bruid te Leiden) GRYETGEN PALUDANUS (PELLIDANUS), geb. Woerden (omstr. 1605?), woont Oudevest te Leiden, begr. ald. (HK) 18 juni 1665, dr. van Willem [Paludanus] en (?Anneken). Zij is vermoedelijk identiek met Gryetgen Willemsdr van Woerden, in 1622 dienstmeisje bij Mouring Cornelisz van der Aa, warmoezier te Leiden. Cornelis vermaakt bij testament (Leiden 12 sept. 1636) aan zijn volle broer Evert Bogaert en zijn halfbroer Pieter Muysevoet bij kinderloos overlijden elk f 10 vlaams; Ds. Evert Bogaert en Ds. Cornelis Paludanus worden benoemd tot voogden over eventuele kinderen.

Uit dit huwelijk:

1. WILLEM, volgt IIIa.

2. ANNEKEN BOGAERT, ged. Leiden (HK) 20 dec. 1639 (get. Sussanneken Huybrechtsdr =I,5?), begr. ald. (HK) 23 mei 1645.

3. JOANNES, volgt IIIb.

4. NIESJE BOGAERT, ged. Leiden (HK) 7 febr. 1644 (get. Cornelis Mauringsz van [der] A, Grietje Jans, Aechje Pieters van Meer [tante, wed. van Ds. Cornelis Paludanus]), begr. ald. (HK) 4 sept. 1646.

IIIa. WILLEM CORNELISZ BOGAERT (BOOGAERT, BOGARDUS), ged. Leiden (Pieterskerk, hierna PK) 2 juni 1638 (get. Pieter Jansen Vermeer [vader van behuwdtante], Isaac Willemsz Paludanus [oom] en Cornelia Matthaeus van der Aa [geb. Hoochboot]), ingeschr. universiteit Leiden 29 okt. 1649, oud 12 jaar (Latijnse school), legt eed af voor extraordinaris plaats in het Statencollege 6 febr. 1655, opnieuw ingeschr. 8 nov. 1660 (theol.), proponent voor de classis Leiden 3 jan. 1661, bevestigd als predikant te Lutjebroek 24 febr. 1669, waarvoor attestatie van Leiden (Hoogduitse Kerk) 1 maart 1669, † voor 12 mei 1680, tr. (ondertr. Leiden 11 dec. 1670) (hij compareert niet, maar zendt attestatie, attestatie naar Noordwijk 28 dec. 1670) ADRYANA VAN ACKEREN (ACKER), ged. Leiden (HK) 25 maart 1635 (get. Joost Looten, Hendrick Floren, Cryntgen Paulus en Susanna Gisbrechts), woont Oude Rijn, jongste dr. van Jan, bij zijn huwelijk (febr. 1628) varensgezel in de Paradijssteeg te Leiden en Marytgen Pouwelsdr (Paulus). Adryana keert na 1680 van Enkhuizen terug naar Leiden, Bloemmarkt.

Uit dit huwelijk:

1. CORNELIS BOGAERT (BOGAART), ged. Lutjebroek 4 maart 1672, theol. student Rijksuniversiteit Leiden 10 mei 1689, oud 20 jaar ('Westfrisius'), attestatie naar Enkhuizen voor proponentsexamen 29 okt. 1694 (HK), wonend Houtmarkt, S.Th. Cand., in april 1697 proponent te Leiden, 18 sept. 1697 (HK) met attestatie als proponent naar Utrecht, rector Latijnse school Woerden 1 juli 1700, van het avondmaal geweerd 6 april 1707, vertrokken naar Enkhuizen voor 14 sept. 1707, [?begr. Woerden, 15 juni 1715 (f 3)], tr. (ondertr. Leiden 20 april 1697 (gescheiden van tafel en bed Woerden 31 maart 1707) ADRIANA VAN STAERLINGH (STERLING, STEERLING), ged. Leiden (HK) 28 mei 1671, woont op de Rijn te Leiden, dr. van Jacob Jansz, mr. metselaar, en Elisabeth Smolders.

Uit dit huwelijk:

a. ELISABETH BOGAERT, ged. Woerden 18 dec. 1701 (get. Catharijna Meraet, huisvrouw van Cornelis Musevoet [IIIId]).

b. JAN BOGAERT, ged. Woerden 6 nov. 1704 (get. Ds. Van Leesten met zijn huisvrouw).

2. JOHANNES BOGAARD (BOGAERT, BOOGAERT), ged. Lutjebroek 3 april 1675, student lett. Rijksuniversiteit Leiden 26 febr. 1691, oud 17 jaar ('Enchusa-Westfrisius'), krijgt attestatie te Leiden voor proponentsexamen 29 maart 1697 (HK), wordt proponent in de classis Delfland 1697, met attestatie als proponent naar Zuidzande (Z.-VI.) 27 nov. 1700, bevestigd als predikant te Waterlandkerkje (Z.-VI.) 17 sept. 1703, te West-Souburg (Walcheren) 9 nov. 1704, te Brielle 13 okt. 1715, † (verdronken voor Maassluis) 28 nov. 1718, tr. 1e West-Souburg (ondertr. Leiden 19 maart 1705) CORNELIA VAN ACKER, ged. Leiden (HK) 19 okt. 1683, woont Oude Rijn te Leiden, dr. van Isaac Thomasz, mr. metselaar, en Sijtje Dircksdr Klock; tr. 2e West-Souburg 16 aug. 1712 (attestatie uit Middelburg) met MARIA JACOBA ENTE, begr. Brielle 24 april 1716; ondertr. 3e Brielle 20 nov. 1718 (hij verongelukt voor het derde gebod) met ADRIANA STELJAART, wed. van Anthoni de Haas, raad en vroedschap van Brielle.

Uit het tweede huwelijk:

ADRIANA BOGAERT, ged. West-Souburg 13 mei 1714, † voor haar vader.

IIIb. JOANNES BOGAERT, ged. Leiden (HK) 8 april 1642 (get. Pieter Hubrechts en Susanna Hubrechts [=I,4-5?]), krijgt attestatie 14 sept. 1671 (PK), wonend Oude Vest, tr. Wassenaar (ondertr. Leiden 27 nov.) 14 dec. 1664 CORNELIA HOOGERWAERT (VAN HOGewaert), ged. Leiden (PK) 17 aug. 1644, wonend Oude Vest, krijgt attestatie 8 mei

1672 (PK), dr. van Bruyn Jansz, houtkoper, en Ermtgen Jansdr van Setten. De echtelieden verkrijgen 1665 en verkopen 1668 verschillende panden uit de erfenis van Bruyn Jansz.

Uit dit huwelijk:

MARGARITA BOGAERT, ged. Leiden (Marekerk) 27 sept. 1671 (get. Ds. Wilhelmus Bogaert [IIIa], Johannes Wikke, Adriana van Ackeren [IIIa] en Anna Paludanus), begr. Leiden (PK) 12 febr. 1678.

I**b**. EVERT WILLEMSZ BOGAERT (EVERHARDUS WILHELMI BOGARDUS), geb. Woerden omstr. 1607/1608, in het Schamele Weeshuis te Woerden geplaatst ruim voor sept. 1622, verblijft daar tot juli 1627, kleermakersleerling bij Gijsbert Aelbertsz tot 1622, Latijnse school te Woerden onder Mr. Lucas Zas sedert sept. 1622, student Rijksuniversiteit Leiden (Latijnse school) 17 juli 1627, bursaal van Woerden aan het Statencollege sinds 25 juni 1629, als ziekentrooster in dienst van WIC naar de kust van Guinee 9 sept. 1630, met attestatie uit Leiden, van kerkenraad 28 juni 1630 en van PK 14 okt. 1630, proponent voor de classis Amsterdam 7 juni 1632, als predikant van Nieuw-Nederland uitgezonden naar fort Amsterdam op Manhattan 15 juli 1632, in functie te Nieuw-Amsterdam [New York] sedert begin 1633, † (verdronken bij de schipbreuk van De Prinses Amelia voor de kust van Wales, onder Swansea, op terugreis naar patria) 27 of 28 sept. 1647, tr. Nieuw-Amsterdam (in of kort na maart 1638, wanneer zijn toekomstige vrouw ten behoeve van haar kinderen boedelscheiding laat opmaken) ANNA of ANNETGEN (beter bekend als ANNEKE) JANS, geb. op het eiland Flekkerøy (Vest Agder, Noorwegen) 1604/1605, begr. Beverwijck (Albany) 23 febr. 1663, dr. van Jan (?Roelofsz) en Trijn Jonas (in 1623 geheten Trijn Roeloffs, vroedvrouw van de WIC te Nieuw Amsterdam, † tussen 21 sept. 1644 en 10 aug. 1647), wed. van Roelof Jansz van Masterland.

Roelofs

ANNA JANS, tr. 1e Amsterdam (kerkelijk ondertr. 1 april) Nieuwe Kerk 18 april 1623, oud 18 jaar, ROELOFF JANSOON VAN MAESTERLANT (MARSTRAND), oud 21 jaar, geb. 1601/1602 op het eiland Marstrand (Land van Göteborg, toenmaals Noorwegen), varensgezel, vergezeld van Jan Gerritsz, zijn 'neef'. Hij woont dan bij Sint-Anthonispoort, evenals de bruid die vergezeld is van haar inwonende moeder Tryn Roeloffs. Op of kort na 24 mei 1630 in Nieuw Amsterdam aangekomen, vervolgens pachtboer op de Laetsburch in de patroonschap Rensselaerswijck (Albany), benoemd schepen van de kolonie 1632, als pachtboer ontslagen 1633/1634, vervolgens pachter of ploegbaas op een compagniesbouwerij op Manhattan, in dienst van de WIC, vrije boer op de bouwerij later bekend als Dominie's Bouwery en Anneke Jans Farm op zuidelijk Manhattan 1636, † voor 21 sept. 1637.

Uit het huwelijk van Roelof Jansz en Anna Jans:

1. LIJNTJE ROELOFS, ged. Amsterdam (luthers) 21 juli 1624 (get. Annetgen Jans [!] en Stijntgen Barents), † voor maart 1630 (?begr. Amsterdam, Karthuizerkerkhof 16 dec. 1629).

2. SARA ROELOFS, ged. Amsterdam (luthers) 5 april 1627 (get. Assueris Jansen [=Assmus, turfdrager, oom?] en Stijntgen Barents), treedt mei 1664 op als tolk bij de vredesonderhandelingen met de Esopus-Indianen, testeert 29 juli 1692, † New York tussen 7 aug. en 21 okt. 1693, tr. 1e Nieuw-Amsterdam 29 juni 1642 Mr. HANS KIERSTEDDE (KIERSTEDT), geb. Maagdenburg omstr. 1612, sinds 1638 in Nieuw-Nederland, chirurgijn van de WIC, † voor 7 aug. 1666; tr. 2e New York 1 sept. 1669 CORNELIS VAN BORSUM, ged. Nieuw-Amsterdam 5 okt. 1642, veerschipper op Breuckelen [Brooklyn], zn. van Egbert, mr. timmerman, en Annetje Hendricks, † sept. 1682; tr. 3e New York 21 juli 1683 ELBERT ELBERTSZ STOOOTHOF, wedr. van Aeltien Cornelis Cool (eerder gehuwd geweest

met Gerrit Wolfertsz van Couwenhoven), boerenknecht bij ex-directeur Wouter van Twiller, later landbouwer en winkelier in Amersfoort (Flatlands, Long Island), geb. Nijkerk omstr. 1620, † omstr. 1688. Nageslacht.

3. **TRIJNTJEN ROELOFS**, ged. Amsterdam (luthers) 24 juni 1629 (get. Cornelis Sijvertss en Trijntgen Siewerts), tr. 1e Nieuw-Amsterdam 24 febr. 1647 **WILLEM DE KEY**, geb. Haarlem 3 jan. 1625, koopman in Nieuw-Amsterdam, † na 1648; tr. 2e na 16 sept. 1652 Lucas Rodenburg, raadslid 1643, onderdirecteur van de WIC op Curaçao 1647, † tussen 12 juni en 24 dec. 1655; tr. 3e Nieuw-Amsterdam 24 april 1658 **JOHANNES PIETERSZ VAN BRUGGE (VAN BRUGH, VERBRUGGE)**, geb. omstr. 1624, koopman, president-schepen van Nieuw-Amsterdam 1656, burgemeester 1657 en 1673, † 1699, zn. van Pieter Jansz, koopman, en Helena Pollai. Nageslacht.

4. **SIJTGEN** [vaak onjuist: FIJTGEN] **ROELOFS**, geb. in Nieuw-Nederland (op de Laetsburch?) omstr. 1631, † voor 29 jan. 1663, tr. Beverwijck (Albany) voor 17 dec. 1648 **PIETER HARTGERS** (ook genaamd **VAN WEE**), geb. Haarlem, assistent te Rensselaerswijck 1644, brouwer 1646, naar patria 1647, terug in Nieuw-Nederland 1648, pelshandelaar te Beverwijck, tevens tabaksplanter, krijgt grondbrief ald. 1657, commies 1654, schepen 1658, commissaris van het wampum 1659, is 1660 weer in Holland, † ald. 1670. Zijn goederen 1664 door de Engelsen in beslag genomen. Nageslacht.

5. **JAN ROELOFSZ**, geb. in Nieuw-Nederland (op de Laetsburch?) in 1633/1634, beëdigd als landmeter te Beverwijck (Albany) 25 nov. 1654, † na 23 febr. 1663. Was 1663 nog ongehuwd [volgens sommigen later geh. met Annetje Pieters]. Geen nageslacht bekend.

6. **ANNETGEN ROELOFS**, geb. Nieuw-Amsterdam omstr. 1636, leeft 21 juni 1642, † verm. tussen aug. 1648 en febr. 1663. Geen huwelijk bekend.

Bogardus

Uit het huwelijk van Ds. Everhardus Bogardus (Evert Willemsz Bogaert) en Anna Jans:

7. **WILLEM BOGARDUS**, geb. ?Nieuw-Amsterdam (voor 25 sept.) 1639, klerk van de secretaris van Nieuw-Nederland 1656 (eerste klerk 1663), controleur van de windmolen 1656, grootburger van Nieuw-Amsterdam 1657, door de Engelse gouverneur aangesteld tot notaris voor het Nederlandssprekende bevolkingsdeel (bevestigd 1668), thesaurier 1674-1686, collecteur van de belastingen 1683, postmeester van de provincie New York 1687, † New York in 1711, tr. 1e Nieuw-Amsterdam 29 aug. 1659 (echtsch. uitgespr. New York 5 april 1669) **WYNTJE SYBRANTS**, lidmaat 1 jan. 1662, † in of na 1669, dr. van Sybrant Jansen; tr. 2e (huwelijks toestemming door de gouverneur verleend New York 13 mei 1669) **WALBURGA DE SILLE**, geb. Maastricht 20 nov. 1639, dr. van Nicasius de Sille U.J.Dr., fiscaal en raad van Nieuw-Nederland, en Cornelia Meuleman en wed. van Frans Martensz Cregier, koopman aan de Zuidrivier (Delaware).

Onder de tien kinderen uit beide huwelijken waren twee zoons. Uit het eerste huwelijk:

a. **EVERARDUS BOGARDUS**, ged. Nieuw-Amsterdam 2 nov. 1659, † jong.

Uit het tweede huwelijk:

b. **EVERARDUS BOGARDUS**, ged. New York 4 dec. 1675, zilversmid, burger van New York 1698, † omstr. 1725, tr. New York 4 juni 1704 **ANNA DALLY** [DOUGHTY?]. Hieruit een zoon **WILLEM BOGARDUS**, ged. New York 7 jan. 1705, verm. † jong.

8. **CORNELIS BOGARDUS**, ged. Nieuw-Amsterdam 9 sept. 1640 (get. fiscaal Cornelis van der Oykens [Hoykens], Mr. Ludolf [commies Uldrick Lupoldts?], Thyme Jans [oom van moederszijde], Catharina Trasele [echtgenote van commies Jan Jansz van Ilpendam] en Tryntje Jonas [grootmoeder]), lamaker te Beverwijck, † ald. kort voor 6 mei 1666, tr. Nieuw-Amsterdam 24 aug. 1664 **HELENA TELLER**, geb. 1645, testeert 20 nov. 1706, †

Albany voor 4 maart 1707, dr. van Willem, koopman te Beverwijk, en Margaret Donchesen; zij hertr. Jan Hendricksz van Balen, kleermaker, † voor 1 juni 1682 [zij woont dan te Amsterdam op de Prinsengracht maar keert terug naar Nieuw-Nederland] en tr. 3e New York 26 sept. 1683 François Rombouts.

Uit dit huwelijk één zoon: CORNELIS BOGARDUS, ged. Beverwijk 13 okt. 1665, schoolmeester te Albany 1700, † Kingston (New York) 13 okt. 1707, tr. 1691 RACHEL TIERCKSDR DE WITT, waaruit acht kinderen met een talrijk nageslacht.

Uit haar twee volgende huwelijken kreeg Helena Teller nog negen kinderen.

9. JONAS BOGARDUS, ged. Nieuw-Amsterdam 4 jan. 1643 (get. Olof Stevensz van Cortlandt [commies, diaken], Mr. Gysbert Optendyck [commies], Tryntje Jonas [grootmoeder] en Sara Roelofs [halfzuster]), getuigt te New York 24 maart 1676, drijft handel onder de Indianen in Maine, ondertekent rekest als inwoner van Pemaquid (Maine) 11 mei 1689. Ongehuwd, geen nageslacht bekend.

10. PIETER BOGARDUS, ged. Nieuw-Amsterdam 2 april 1645 (get. Jochem Pietersz [Kuyter, landbouwer en ouderling], Mr. Hans Kierstede [chirurgijn, zwager], Marritie Thymens [tante] en Sara Roelofs [halfzuster]), repareert ramen te Albany 1665, ?tapper 1675, schipper, meermaals diaken en ouderling tussen 1671 en 1684, schepen ald. 1667, 1673, 1674, 1693, gecommiteerd tot de Vijf Naties van de Iroquois Indianen 1690, vestigt zich vervolgens te Kingston (New York), testeert 3 febr. 1701, † Kingston 1 sept. 1703, tr. Nieuw-Amsterdam 10 febr. 1665 WYNTIE CORNELISSE BOSCH, begr. 28 jan. 1712, dr. van Cornelis Theunisz en Maritie Thomasdr Mingael (die hertr. met Jurriaen Jansen Groenewout).

Hieruit zes zoons en drie dochters met een zeer talrijk nageslacht.

Oudste zoon: EVERDT BOGARDUS, schipper, eerste bezitter van de nog bestaande familiebijbel, geb. 1666 of 1667, † Kingston 14 (begr. 17) april 1717, tr. Kingston 9 mei 1697 TATIE (TJAATJE) HOFFMAN, dr. van Marten en Emmerentje de Witt.

Muysevoet

IIc. PIETER MUYSEVOET (MUISENVOET, MUESENVOET), geb. omstr. 1610/1615, verblijft jan. 1623 in het weeshuis te Woerden, vermoedelijk voor 1630 vertrokken, sedert 1639 schoolmeester te Linschoten, tevens voorlezer en grafdelver, is lidmaat in 1647, † 1650/1651, tr. (niet te Woerden) AELTGEN HUYBERTSDR, wordt op Pasen 1648 opnieuw aangenomen als lidmaat te Linschoten, vertrekt later met attestatie naar Woerden, † voor 7 juni 1656, wanneer twee van hun kinderen in het weeshuis te Woerden worden opgenomen.

Uit dit huwelijk:

1. HUYBERT, volgt IIIc.
2. CORNELIS, volgt IIId.
3. PIETER, volgt IIIe.

4. NIESGEN PIETERSDR MUYSEVOET, geb. tussen 1644 en 1648, woont 1663 aan de Snellenbrug buiten de Hofpoort te Woerden, tr. 1e Woerden (ondertr. 23 sept.) 9 okt. 1663 (attestatie van Linschoten) CORNELIS THIJSEN STICHTER, jongman wonend op Oudeland onder Woerden; tr. 2e [omstr. 1673] Cornelis Vosse(n)schans, zn. van Cornelis Aertsz († 1652) en Aeltgen Gijsberts (die was hertr. met Dirck Pietersz, scheepmaker te Woerden). Uit beide huwelijken kinderen, gedoopt te Woerden.

5. EVERT MUYSEVOET, ged. Linschoten 17 juni 1649, in aanwezigheid van zijn vader, † voor 7 juni 1656.

IIIc. HUYBERT PIETERSZ MUYSEVOET, geb. Woerden [=Linschoten?] omstr. 1640, woont Bodegraven 1664, † kort voor 6 juli 1667, tr. Bodegraven (ondertr. ald. en Woerden 23

nov. 1664, attestatie van Woerden naar Bodegraven 7 dec. 1664) ARIAENTJEN THEUNIS, geb. Linschoten, woont te Woerden op de Rijn, aan de Jansbrug; zij hertr. Bodegraven (ondertr. 3) 17 juni 1668 Gijsbert Jansz Verhoorn (ook genaamd Backer), wedr. van Geertje Cornelis de Wolf.

Uit dit huwelijk (postuum):

HUYBERT HUYBERTSZ MUYSEVOET, ged. Bodegraven 6 juli 1667, woont ald., voor de baljuwvierschaar gedaagd, maar niet verschenen 19 okt. 1702, † na 1702, tr. Bodegraven (ondertr. 2 mei 1692) JANNICHJE JOOSTEN BUTTERMAN(S), uit Bodegraven.

Uit dit huwelijk:

a. BURCHJE MUYSEVOET, ged. Bodegraven 16 sept. 1693, † jong.

b. JOHANNA MUYSEVOET, ged. Bodegraven 10 okt. 1694, begr. ald. 26 dec. 1725 (f 3), tr. Bodegraven (ondertr. 6) 22 okt. 1719 JAN DIRCKSZ DE VOGEL, uit Bodegraven (beiden f 3); hij hertr. Bodegraven (ondertr. 25 jan. 1727) Cornelia Hoogervorst, jongedochter van bij Alphen (pro deo).

3. HUYBERT HUYBERTSZ MUYSEVOET, ged. Bodegraven 9 sept. 1696, begr. ald. 16 febr. 1782, schepen van Bodegraven in 1727 (komt ald. voor als Monsieur Huybert MUYSEVOET: Franse schoolmeester? 1747). Ongehuwd. Door zijn oomzegster Adriana de Vogel tot universeel erfgenaam benoemd bij testament van 30 dec. 1762.

4. JUSTUS MUYSEVOET, geb. Bodegraven 20 april 1698.

5. BURRICHJE MUYSEVOET, ged. Bodegraven 8 nov. 1699, † (begraafgeld betaald 14 aug. 1750).

6. AALTJE MUYSEVOET, ged. Bodegraven 10 jan. 1703, tr. Bodegraven (ondertr. 2) 18 april 1728 (pro deo) ENGEL DIRKZE KUYPERS, jongman uit Zwammerdam.

IIId. CORNELIS PIETERSZ MUYSEVOET, geb. (?Linschoten) omstr. 1642, op 7 juni 1656, oud 14 jaar, opgenomen in het Schamele Weeshuis te Woerden, leerling knoopmaker 1657/1658, uit het Weeshuis ontslagen 3 mei 1663 (meerderjarig), woont Pietersstraat (St. Pieterssteeg) te Woerden 1665, kleermaker, gasthuismeester te Woerden 1690, begr. ald. 25 febr. 1709 (f 3), tr. Woerden (ondertr. 1) 22 nov. 1665 CATHALIJNE WILLEMS MERAAT, wonend Haverstraat ald., dr. van Willem [en van Lijsbeth Jansz? zij krijgt als weduwe attestatie wegens vertrek naar Leiden 16 dec. 1681], † na 18 dec. 1701 [verm. dezelfde als Catharina MUYSEVOET, begr. Woerden 6 dec. 1723].

Uit dit huwelijk:

1. AALTJEN MUYSEVOET, ged. Woerden 5 sept. 1666 (get. Eva Willems Meraat [tante]).

2. PIETER cornelisz mUYSEVOET, ged. Woerden 13 jan. 1668, begr. ald. 13 dec. 1695 (f 3), tr. Woerden (ondertr. 13) 27 april 1692 ALTJEN IJSBRANDS (DE) ROOS, beiden wonend op de Rijn ald.

Uit dit huwelijk (postuum):

PIETERNELLA (PETRONELLA) MUYSEVOET, ged. Woerden 17 febr. 1696, begr. ald. 1 juni 1696 (f 3).

3. N.N., ged. Woerden 23 febr. 1670.

4. AALTJE MUYSEVOET, ged. Woerden 5 febr. 1672.

5. JAN MUYSEVOET, ged. Woerden 8 april 1674.

6. JOHANUS MUYSEVOET, ged. Woerden 12 maart 1675 (vermoedelijk dezelfde als Jan MUYSEVOET, begr. Leiden (Bolwerk) 9-16 aug. 1698).

IIIe. PIETER PIETERSZ MUYSEVOET, geb. Woerden [=Linschoten?] omstr. 1643, op 7 juni 1656, oud 13 jaar, opgenomen in het Schamele Weeshuis te Woerden, leerling-schoenmaker 1656/1657, schoenmaker te Leiden in de Koppenhinksteeg 1668, Steen zonder End 1671, Hooglandse Kerksteeg 1682, tr. Leiden (ondertr. 20 april 1668) ANNA (ANNEKEN, ANNETIE DIRCKS) KNUYSTINGH, ged. Leiden (HK) 25 april 1645, begr. ald.

(Bolwerk) 11-18 jan. 1710, woont Kerksteeg ald. 1668, Voldersgracht 1699, dr. van Dirck Pietersz en N.N. Huwelijksgetuigen waren Cornelis Bogaert [IIa], oom van de bruidegom, wonend op de Mare, en Aeltje Knuystingh, zuster van de bruid, wonend op de Oranje-gracht. Pieter koopt in 1682 voor f 334 en verkoopt in 1694 een huis in de Hooglandse Kerksteeg.

Uit dit huwelijk:

1. AELTIE MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 4 dec. 1670 (get. Claes Pietersz, Aeltie Dircks [Knuystingh] en Elysabeth Jacobs), begr. Leiden (HK) 10 maart 1671.

2. LIJSBETH MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 9 okt. 1672 (get. Aeltjen Knuystingh en Stijntjen Knuystingh), woont 1699 op de Oude Rijn, begr. Leiden (Bolwerk) 9-16 juni 1708, nalatend één kind, tr. Leiden (ondertr. 18 dec. 1699) MAERTEN RIJBROECK (RIEBROECK), ged. Leiden, greinwerker op de Oude Rijn, zn. van Jan Maertensz (woont Moriaansteeg 1699) en [?Styntgen Barten]. Huwelijksgetuigen waren Annetje Knuystingh, haar moeder, en Jan Rijbroeck, zijn vader. Hij hertr. (ondertr. 4 jan.) 1709 Sibilla Heuvels, wed. van Johannes Schevelkamp (get. Pieter Muysevoet, zijn zwager, en diens vrouw Cornelia van Vastenau, haar bekende [IIIe, 4]).

3. PIETER PIETERSZ MUYSEVOET, ged. Leiden (PK) 17 juli 1675 (get. Caspar van Nes en Aeltgen Knuystingh), kousenscheerder, woont Oude Voldersgracht te Leiden 1701, Bakkersteeg op de Vliet 1709, begr. Leiden (Bolwerk) 3-10 april 1723, tr. Leiden (ondertr. 12 aug. 1701) CORNELIA VAN VASTENHOVE (VASTENAU), uit Rees (Land van Kleef).

Uit dit huwelijk:

a. MARIA ELISABETH MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 25 juli 1702 (get. Maertie Rijbroeck, Elisabeth Muysevoet [IIIe,2] en Anna Elisabeth van Vastenau), begr. Leiden (Bolwerk) 7-14 okt. 1702.

b. MARIA ELISABETH MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 27 nov. 1703 (get. Johannes Geleijn en Grietje Hofman), ?begr. Leiden (Bolwerk) 12-19 febr. 1707 [kind van P.M.].

c. PIETER MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 7 jan. 1706 (get. Aaltje Knuystingh), ?begr. Leiden (Bolwerk) 12-19 jan. 1709 [kind van P.M.].

4. AALTJEN MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 3 okt. 1680 (get. Jan de Gaaij, Aaltjen Knuystingh en Marijtgen Gerritsdr).

5. JOHANNES MUYSEVOET, ged. Leiden (HK) 1 juli 1683 (get. Jan van Hulst, Saartje Willems en Sara Vernoij), begr. Leiden (HK) 16-22 sept. 1685.

Bijlage 2

Testament van Annetie Jans Bogardus, 29 januari 1663

Bron: Municipal Archives Albany, Notarial Records, not. Dirck van Schelluyne, vol. I, 296-300. Engelse vertaling in: Jonathan Pearson en A.J.F. van Laer (ed.), *Early records of the city and county of Albany and colony of Rensselaerswyck* (4 dln; Albany 1916-1919) III (1918) 204-206. Afkortingen zijn opgelost, spelling en interpunctie zonodig volgens de gangbare regels aangepast.

[p. 296]

In den name des Heeren, Amen. Kennelick sy eenen yder dat op huyden den 29e January 1663 des namiddachs de clocke ontrent vier uyren voor my Dirck van Schelluyne notaris publicq ende voor de naergenoemde getuygen in eygener persooone gecompareert ende verschenen is d'eerbaere Annetie Janszdr., eerst weduwe van Roeloff Jansz van Masterlant ende nu lest van den predicant Domine Everhardus Bogardus, woonende binnen den dorpe Beverwyck (ons notaris ende getuygen wel bekend), [p. 297] leggende sy comparante sieckelick te bedde, doch haere sinnen, redenen, memorie ende verstant volcomen machtich soo ons uysterlick is gebleeken. Welcke comparante overdenkende de cort ende brosheyt des menschen leven, de seeckerheyt des doots ende de onseeckere uyre van dien, ende willende daeromme deselve voorkomen met behoorlicke dispositie over haere tydelycke nae te laeten goederen, soo verclaerde sy comparante welbedachtelick sonder inductie, persuatie ofte misleydinge van ymanden gemaect, geordineert ende besloten te hebben dit haer jegenwoordige testament,

laetstende uysterste wille in voegen ende manieren als volcht. Bevelende eerst ende alvorens haere onsterffelicke siele in de genadige en barmhartige handen Godts, haeren schepper ende salichmaecker, ende haer lichaem de Christelicke begravinge, mitsgaders revocerende, casserende, doot ende te niette doende by desen alle ende iegelicke soodanige testamentaire dispositien als sy voor dato deses gemaect ende gepasseert soude mogen hebben ende van nieuws disponerende, soo verclaerde sy comparante testatrice by desen tot haer eenige ende universeele erffgenaementen nomineren ende te institueren haere kinderen met namen Sara Roeloffsz huysvrouwe van Mr. Hans Kierstede, Catrina Roeloffsz huysvrouwe van Johannes van Brugh, mitsgaders Jannetie en Rachel Hartgers, kinderen van haer dochter Sytge Roeloffs saliger gewesen huysvrouwe van Pieter Hartgers (tsamen by representatie in haer moeders plaetse), [p. 298] item haer soon Jan Roeloffsz, mitsgaders Willem, Cornelis, Jonas ende Pieter Bogardus, ende dat in alle de goederen roerende, onroerende, actien, crediten, gelt, gout, silver, gemunt ende ongemunt, juweelen, cleederen, linnen, wollen, huysraet, geenige uytgesondert noch gereserveert die sy metter doot ontruymen ende naer laeten sal, omme 't selve nae haer overleyden onder malcanderen by egale portien te deelen, ende daer mede te doen als met hun vry eygen goet, sonder tegenseggen van ymanden. Behoudens nochtans met dese expresse restrictie en conditie, dat de voorsz. eerste vier kinderen sullen vooraff trecken uyt haere vaderlicke goederen haer bewesen op een bouwerie gelegen op 't Manhatans Eylant aen de Noortrevier de somme van een duysent gulden ende dat uyt de opcomsten off de waerdye van den selve bouwerie. Ende aangesien drye van den selve ten huwelicken state nae haer vermogen uytgeset syn, synde den gemelten Jan Roeloffsz noch jongman, soo heeft sy comparante testatrice aen den selven in tegendeel gemaect ende gelegateert

een bedde en een melckkoe. En aen Jonas en Pieter Bogardus een huysinge en erve staende ende gelegen aen de westelicke syde van haer testatrices woonhuysinge in desen voorsz. dorpe Beverwyck, streckende in breete tot aen de camer van de selve, en vervolgens alsoo in lengte tot achter aen het bleyckvelt, mitsgaders noch een bedde voor haer beyden en elck een melckkoe. Item aen Cornelis Bogaerdus mede een bedde en een melckkoe, [p. 299] 't welcke de selve kinderen verstrecken sal tegens 't gene de gehouwde kinderen ten huwelick hebben genoten. Eyntelick soo legateert sy testatrice noch aen Roeloff Kierstede (haer dochter Saraes kindt) een silveren beecker,²⁷ aen Annetie van Bruch²⁸ (haer dochter Catrinaes kint) een silveren beecker, aen Jannetie en Rachel Hartgers (haer dochter Sytges kinderen) mede elck een silveren beecker en aen het kint van Willem Bogaerdus genaemt Sytge oock een silveren beecker. Allen 't welcke de voorsz. kinderen gelegateerden in voegen ende manieren als vooren verhaelt uyt de eerste ende gereetste goederen sullen vooraff trecken ende genieten, ende alsdan coment tot de deeling van 't overigedes boedels in voegengelyck deerffgenamen hierbovensyn genomineert ende geïnstitueert. 'T gene voorsz. is verclaert sy comparante ende testatrice te wesen haer testament, laetst ende uysterste wille, willende ende begeerende dat 't selve nae haer ouerleyden syn volcomen cracht ende effect sorteren sal, 't sy als testament, codicille, donatie, gifte uyt saecke des doots, off anders soo 't selve alderbest sal mogen bestaen, al waer 't schoon dat eenige solemniteyten nae rechten ofte style vereyst hier inne niet volcomen [p. 300] mochten wesen geobserveert, versoeckende de uysterste benefitie hiervan te mogen genieten ende by my notario hiervan gemaect ende geleverd te werden een off meer instrumenten in gewoonlicker forma. Aldus gedaen ende gepasseert ten huysen van den testatrice in den dorpe Beverwyck in Nieuw-Nederlant ter presentie van de eerbare Ruth Jacobsz van Schoonderwoert ende Evert Wendel, oude commissarissen, als getuygen hiertoe versocht ende gebeden.

Dit merck + AB is gestelt met
eygen hant van Annetie Jansdr. voornoemt

Rutger Jacobsz
Evert Jansz Wendel

D.V. Schelluyne Notarius Publicus
1663

Bijlage 3

Verkoopakte van wijlen Annetie Bogardus' sterfhuys, 21 juni 1663

Bron: Municipal Archives Albany, Notarial Records, not. Dirck van Schelluyne, vol. I, 399-402. Engelse vertaling in: Pearson, *Early records* I, 323-324. Zie de aantekening bij bijlage 2. [Met dank aan Janny Venema van het New Netherland Project te Albany, NY].

[p. 399]

Conditie ende voorwaerden waer op de erffgenamen van Annetien Bogardus saliger van meyningsijn bij openbare opveylinge aen de meestbiedende te vercoopen haer huys en erff gelegen in den durpe van Beverwijck aen 't geberghte.

Eerstelijck sal den cooper geleverd worden met de eerste pay het voorsz. huys met een uytlaet aen de oostsijde ende een hoenderhock op de plaets met het erff daerbij, lanck ten westen met het huys vijff roeden negen voeten, ende ten oosten 5 roeden 8½ voeten, breed ten noorden 2 roeden 8½ voeten ende ten suyden breed 2 roeden 7

voeten, met al dat aerdt en nagelvast is, exempt het afdackjen dat aen de westsijde van 't voorn. huys staet, ende ten oosten het Wilde huysjen het welcke blijft aan het Wilde huysien ten behoeve van Jonas ende Pieter Bogardus. De betalinge sal geschieden aen goede heele leverbare beversvellen tegens f 8 't stuck ende dat in drie paien, de eerste pay primo Augusty deses jaers Anno 1663, de tweede primo Julij Anno 1664, ende de derde off laeste pay primo Julij Anno 1665, telkens een gerechte derde part van de geheele som, onder conditie dat het voorsz. huys ende erff blijft tot een hipoteecq ende onderpant ten eynde van de effectueele betalinge toe.

[p. 400]

Den coopersalgehouden sijntestellentweesufficanteburgeneenvooralendeelckalsprincipalentotcontentement van de vercoopers ende dat terstont ten langsten inde tijt van 24 uren.

Soo den cooper de voorsz. burgen niet en conde stellen in de voorsz. tijt, soo sal het voorn. huys en erff tot sijnen lasten ende costen wederom worden opgevijlt ende al watt het minder komt te gelden sal hij gehouden sijn te vergoeden ende al wat het meerder komt te gelden en sal hij geen proffijt van genieten.

Het stuyvergelt compt tot lasten van den cooper in spetie van betalinge als vooren.

[p. 401]

Compareerde voor mij Johannes Provoost, clercq van den Gerechte der fort: Orange ende durpe van Beverwijck, deerfgenamen van saliger Annetien Bogardus te eenre ende Dirrick Wessels enter andersijde, dewelcke verclaren in presentie van de naergenoemde getuygen met malcanderen in alle vrintschap ende minne veraccordeert ende overeen gecomen te sijn namentlijk dat de voorsz. erffgenamen (sijnde de naergelaten kinderen van den voorn. Annetien Bogardus saliger) aen den gemelden Dirrick Wesselsen vercocht hebben gelijk sij doen bij desen haer moeder saligers huys ende erff gelegen in den durpe van Beverwijck belent ten oosten Jonas ende Pieter Bogardus ende ten westen Evert Janssen Wendel, dat selvige dat sij tot haren sterffdagh toe heeft bewoont, is lanck ten westen met het huys vijff roeden negen voeten ende ten oosten 5 roeden 8½ voeten, breed ten noorden twee roeden 8½ voeten ende ten suyden 2 roeden 7 voeten, met noch een afdack ten oosten hetselve huys dat ontrent drie maenden tot dato dese koop in huyr is geweest, welcke huyr de cooper profiteert. Voor welcke huys ende erff den gemelden Dirrick Wesselsen als cooper belooft te betalende somme van duysent guldens in betalinge van goede heele leverbare beversvellen tegens f 8 't stuck ende dat in drie paien, d'eerste pay terstont, de tweede pay primo Julij Anno 1664 ende de derde ofte laeste pay primo Julij Anno 1665, telkens een gerechte derde part van de geheele somme. Den cooper sal met de eerste pay het voorsz. huys ende erff overgelevert worden en wordt inmiddels het voorsz. huys tot sijn risico bewoont. Oock sal aen den cooper met de laeste pay behoorlijk transport gedaen geleverd worden. 'T geene voorsz. is beloven partijen wedersijt ider in 't sijne voor goet ende van waerden te houden onder verbant als naer rechten. Actum in Beverwijck ter presentie van Wouter Albertsen en David Provoost als getuygen hiertoe versocht op desen 21 Junij Anno 1663.

[w.g.]

W: Bogardus

Jan Roeloffs

Wouter Alberts

Cornelis Bogardus

David Provoost

door ordere van de meede

erffgenaemen

Dirck Wesselsz. ten Broeck

In kennisse van mij

Johannes Provoost Clercq

Bijlage 4

Veiling van de boedel van wijlen Cornelis Bogardus, 4/14 september 1666

Bron: Municipal Archives Albany, Notarial Records, not. Dirck van Schelluyne, vol. I, 214-217; Pearson, *Early records* I, 84. [Met dank aan Janny Venema van het New Netherland Project te Albany, NY].

N.B. 1. Aan het eind van de regels ontbrekende woorden of letters zijn tussen {...} gereconstrueerd.

N.B. 2. Bij personen gemerkt * staat in de marge 'betaelt'.

[p. 214]

Conditie ende voorwaerden waerop het huys erff en eenige meubelgoederen van saliger Cornelis Bogardus sal vercocht worden.

Het huys ende erve staende alhier in Albany sal den cooper geleverd worden vrij {ende} onbeswaert volgens transport dato 6/16 May 1666 {daer} van sijnde daertoe in desen gerefereert wordt den omstanders voor gelesen. Den cooper ofte mijner sal het voorsz. huys ende erve aenvaerden primo November eerstcomende nieuwe stijl. De betalinge daervoor sal gedaen worden in twee pajen halff bevers, halff sewant, het sewant gereeckent a f 25 de bever, de eerst pay off de gerechte helft den primo November voornoemt ende {de} resterende helfte in

de maent Juli Anno 1667 pre{cies} als wanneer de voorsz. huysinge ende erve aen de coop gerechtelijk sal getransporteert worden.
 Den cooper ofte mijnder van meubele goederen sullen deselve betalen in sewant ten prijse soo sij die koopen of mijnen binnen den tijt {van} ses weecken * de coopers off mijnders sullen niet vermoogen te korten off in te houden in rescontre onder wat pretext het soude moogen wesen *.
 Den cooper off mijner sal gehouden sijn suff{icante} burgen te stellen voor `t geene hij kopt off m{ijnt} ten contentement van de curateurs ende daervan {in} gebreecke blijvende sal `t selve wederom tot sijnen kosten ende schade opgeveylt ende vercocht w{orden}.

Het stuyvergelt compt tot lasten van den cooper.

[p. 215]
 Vercochte meubelgoederen van Cornelis Bogardus saliger volgens conditie Ady 4/14 September 1666 aen goet geregen sewant in 6 weecken te betalen.

Jan H: Bruyn	2 tinne schotels voor	f	21	:	-
idem	een dito kom ende 1 dito schotel	f	29	:	10
idem	2 tinne schotels	f	26	:	10
Jan Jansse Bleycker	3 groote tinne schotels	f	56	:	-
Jan Cloet	6 tinne taeffelborden	f	31	:	-
Dirck Wesselingh	6 dito nieuwe	f	39	:	-
Jan Wolsengracht*	1 tinne soutvat ende 1 dito mosterpot	f	12	:	5
Tomas de tamboer*	1 tinne kan ende 6 lepels	f	10	:	10
Jan Vinhagen	5 aerde kleyne schoteltien	f	9	:	5
Mr Adriaen	2 aerde schalen	f	7	:	-
Jan Jansen Bleycker	2 dito	f	8	:	5
Barent de Schoemaker	3 groote aerde schootels	f	26	:	10
Wouter de backer	1 aerde schael ende 2 dito schotels	f	30	:	-
Jan Cloet	2 schilderijtiens	f	16	:	-
Idem	3 schilderijen	f	34	:	-
Aernout Cornelissen	2 schilderijtiens	f	17	:	-
Jan Bleycker	een lijst almanack	f	10	:	15
Abraham Staets	een spiegel	f	31	:	-
Jochim Kettel	1 aerde pot en 1 dito deurslagh	f	7	:	-
Philip Schuyler	een iser potie	f	23	:	10
Aernout Cornelissen	een aerde kaspot	f	3	:	10
Abraham Staets	3 ditto potten	f	12	:	-
Harmen metselaer	een kopere ketel	f	10	:	-
Geertie Bouts	een kopere ketel	f	9	:	5
J[oh.] Provoost	een hanghiser ende 1 koper pan	f	11	:	5
H[endr.] Roosenboom	1 koper pannetie ende 2 isere blakers	f	11	:	15
Robbert Sandersen	een oude innosent	f	32	:	10
Gabriel Tomassen*	een out sargie kleet	f	30	:	-
Jan Corneel Soldt*	een leere ende 1 lakense broeck	f	36	:	10
Jan Cloet	een kopere vijsel ende een schuyer	f	30	:	-
		f	632	:	15

[p. 216]

Transport van de ommestaende sijde		f	632	:	15
Abram Staets	een stoffe kleet	f	45	:	-
Henderick Lansingh	een swart groffgrijn kleet	f	205	:	-
Gabriel Tomassen*	een paer swarte sijde koussen	f	24	:	10
Do[mine] Schaets	2 blaeuwe hemtrocken	f	28	:	5
Harmen vanden Bos	een wit rockje nopjens	f	30	:	-
Dirck Hesselingh	2 oude hoeden	f	10	:	-
Jan Bleycker	een paer oude witte sijden koussen	f	16	:	-
Willem Bout	2 paer wollekoussen	f	14	:	15
Jan Janssen Bleycker	2 beffen met kant	f	22	:	10
Dirck Wesselsen	2 dito sonder kant	f	4	:	-
Aernout Cornelissen	2 dito	f	2	:	10
Do[mine] Schaets	2 dito	f	2	:	15
Lowies Cobussen	2 linne met een wolle muts	f	6	:	5
Gysbert Janssen	2 dasiens	f	7	:	-
Arent vanden Bergh	[object niet genoemd]	f	5	:	10

Lowies Cobus	een hemt	f	13	:	5
Do[mine] Schaets	een hemt	f	15	:	10
Willem Bout	een dito	f	18	:	15
Lowies Cobus	een dito	f	29	:	10
Jan Gauw	2 sloopen	f	19	:	-
Idem	2 dito	f	22	:	-
Aernout Cornelissen	een witte onderbroeck	f	15	:	5
Jan Janssen Bleycker	6 sack neusdoecken	f	16	:	15
Jan Vinhagen	een salmboeck	f	30	:	5
Dirck Wessels	2 silvere broeck knoopen	f	14	:	-
Juffr. de Witt	2 sulvere lepels	f	26	:	-
Aernout Cornelisse	een silvere beeckertie	f	65	:	-
Jochim Wessels	ii ellen Haerlemer stoffjens	f	36	:	-
Abram Staets	een pijpeform	f	6	:	-
Lowies Cobus	een hengel kettingh ende 1 isere tangh	f	17	:	-
Abram Staets	een geschildert kasie	f	59	:	-
Gerrit Bancker	een melck vaetje ende schaerbort	f	10	:	-
Jacob Schermerhoorn	een vleesvat	f	10	:	-
Pieter Loockemans de oude	een wateremmer	f	2	:	-
		f	1482	:	-

[p. 217]

Transport vande tegenoverstaende sijde		f	1482	:	-
Elias van Ravensteyn	3 loopen en een slot	f	40	:	-
Philip Schuyler	4 loopen	f	25	:	-
Jan H: Bruyn	2 roers ende 2 loopen	f	58	:	10
Robbert Sandersen	7 oude pistols loopen ende 2 slooten	f	31	:	-
Jacob Loockermans	een degen ende 1 oude houwer	f	21	:	10
Henderick Kuyler	een vatie meny	f	26	:	-
Henderick Rosenboom	5 roerslooten	f	45	:	-
Jan H. Bruyn	7 bijlen ende 2 oude brant isers	f	42	:	-
Abram Staets	een smitsbanck schroeff	f	54	:	-
Jan Cloet	een saagh met een stamperboor	f	11	:	-
Idem	een party lamakers gereetschap	f	68	:	-
Jan Cloet	een eetens kasie	f	27	:	5
Meyndert Harmensz	een party laehout	f	50	:	-
Jan Cloet	een was tobbe	f	7	:	10
Robbert Sandersen	een krebbe	f	4	:	-
Carsten de smit	een taffeltie met kleetie ende 1 banck	f	15	:	10
Jan Cloet	een rackjen daermen schotels op set	f	6	:	10
		f	2014	:	15

Den vendumeester Provoost heeft aen ons ondergeschreven
curateuren van de boedel van saliger Cornelis Bogardus
volgens bovenstaende vercooping en somme voldaan.
Albany, 11/21 November 1667.

Philip Pietersz.
D.V.Schelluyne

Noten

1. Voor meer details verwijs ik naar mijn boek *Wegen van Evert Willemsz. Een Hollands weeskind op zoek naar zichzelf (1607-1647)* (Nijmegen: SUN 1995), waar alle bronnen worden vermeld en geëvalueerd. De belangrijkste bronnen over Bogardus' leven sedert 1627 waren reeds opgesomd door A.

Eekhof, 'Bogardus (Everhardus)' in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* I (Leiden 1911) 386-389.

2. A. Eekhof, *De Hervormde Kerk in Noord-Amerika* (2 dln; 's-Gravenhage 1913) I, 76.

3. Voor meer genealogische details over de ge-

noemde familieleden raadplege men bijlage 1.

4. Zie de bijdrage van J. Jacobs in dit *Jaarboek*.

5. Gemeentearchief Leiden, Hoofdgeld 1622, bon Wanthuis, f. 24r.

6. Gemeentearchief Leiden, Notarieel Archief, inv. nr. 265, akte 63 (12 sept. 1636). Ik dank deze verwijzing aan Nico Plomp.

7. Algemeen Rijksarchief, Oud-synodaal Archief, inv. nr. 157, dossier Petrus Bricquigny (verklaring van twee oud-kerkenraadsleden uit Woerden, d.d. 20 nov. 1617).

8. Vgl. W.J. Op 't Hof, *Engelse piëtistische geschriften in het Nederlands, 1598-1622* (Rotterdam 1987) 441-455; idem, 'Meusevoet, Vincent' in: *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme I* (Kampen 1978) 179-180; C.W. Schoneveld, *Intertraffic of the mind. Studies in seventeenth-century Anglo-Dutch translation, with a checklist of books translated from English into Dutch 1600-1700* (Leiden 1983) passim. In de inleiding op zijn vroege vertalingen geeft Ds. Meusevoet enkele aanwijzingen over zijn herkomst en familie; ook later geeft hij zich wel eens bloot in een marginale noot bij zijn vertaalwerk. Helaas verscheen zijn laatste vertaling vóór Everts mystieke ervaringen. Van zijn reactie daarop is dus niets bekend.

9. Tekst bij Eekhof, *De Hervormde Kerk II*, bijlage 5, p. XXII-XXVII.

10. Vgl. voor een en ander Eekhof, *De Hervormde Kerk*, deel I.

11. A. Eekhof, 'Megapolensis (Johannes)' in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek III* (Leiden 1914) 836-839.

12. Algemeen Rijksarchief, Oude WIC, inv. nr. 8, f. 128v-136v; inv. nr. 11, f. 7v-8r (briefwisseling tussen generaal Sticker en de WIC, d.d. 7 juli 1633 en 3 februari 1634).

13. Zie 'Bogardus experience at 15 told', *De Halve Maen* 47, nr. 1 (1972), 13, met een foto van het titelblad van het eerste pamflet (Utrecht 1623).

14. Quirinus Breen, 'Domine Everhardus Bogardus', *Church history* 2 (1933) 78-90; Ellis L. Raesly, *Portrait of New Netherland* (New York 1945) 74, 206-208.

15. Vgl. George Olin Zabriskie, 'The founding families of New Netherland. Nos. 5 and 6. The Roelofs and Bogardus families', *De Halve Maen* 47, nr. 3 (1972) t/m 48, nr. 3 (1973), passim; ook verschenen als 'Anneke Jans in fact and fiction', *New York Genealogical and Biographical Record* (1973) 65-72, 157-164. Zabriskie corrigeert vooral de synthese van de vroegere literatuur zoals samengesteld door John Reynolds Totten, 'Anneke Jans (1607-8?-1663) and her two husbands, Roelof Jans (or Jansen) and Rev. (Domine) Everardus Bogardus and their descendants to the third generation inclusive', *ibidem*, 56, nr. 3 (1925) 201-243. Kritisch was reeds John O. Evjen, *Scandinavian immigrants in New York, 1630-1674* (Minneapolis, Minn. 1916; reprint Baltimore, Md. 1972) 89-110. Zie voor de Amerikaanse literatuur over het echtpaar verder het uitputtend overzicht van William Brower Bogardus, *Anneke Jans-Bogardus and Adam Brouwer research aid bibliography* (in

eigen beheer 1989 [1121 Linhof Road, Wilmington, Ohio 45177-2917, USA]), exemplaar in bibliotheek CBG.

16. P.H. Bogaard, 'Dutch ancestry of Domine Everardus Bogardus', *De Halve Maen* 46-47 (1971-1972) passim.

17. Jo Tollebeek, 'De waarheid van de geschiedenis: Mario Praz, Lord Byron en de historische sensatie', *Feit & fictie* 1, nr. 1 (1993) 53-74. Diverse objecten die betrekking hebben op Ds. Bogardus en zijn vrouw zijn afgebeeld in Maud Esther Dilliard, *An album of New Netherland. Dutch colonial antiques and architecture* (New York 1963). Zie hiervoor verder het laatste hoofdstuk van mijn boek.

18. Het is wel zeker dat het als portret van Ds. Bogardus beschouwde schilderij, thans in het Senate House van Kingston (New York), van ver na zijn dood dateert. Vermoedelijk betreft het ook een andere predikant. Het zogenaamde portret van Anneke Jans, nog steeds in familiebezit, kan wel degelijk bij haar leven geschilderd zijn; het staat sinds mensenheugenis in de familie als haar portret bekend. De hyperkritische visie van R.E.O. Ekkart, 'Vroege portretkunst in Nieuw-Nederland', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau* 36 (1982) 162-172, aldaar 165-166, moet op dit punt als verouderd worden beschouwd. Zie over het toeschrijvingsprobleem in de Amerikaanse context mijn *Wegen van Evert Willemsz.* 810-823, aldaar 606-607 een afbeelding in kleur van de beide portretten.

19. Maria Sabina Bogardus Gray, *A genealogical history of the ancestors and descendants of General Robert Bogardus* (Boston, Mass. 1927) 16-18.

20. Louis B. Wright, *The colonial civilisation of North America 1607-1763* (Londen 1949) 145.

21. Vgl. Boudewijn Bakker (ed.), 'Nieuwnederlandse studiën. Een inventarisatie van recent onderzoek', *Bulletin KNOB* 84, nr. 2/3 (1985) 45-180; Eric Nooter en Patricia U. Bonomi (ed.), *Colonial Dutch Studies. An interdisciplinary approach* (New York en Londen 1988) vooral 52-77; voorts de catalogus van de tentoonstelling *One Man's Trash is Another Man's Treasure* (Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam 1995).

22. Details daarover in *Wegen van Evert Willemsz.* 596-597.

23. Zie de bijlagen 2-4 voor nadere gegevens uit 1663-1666: Annetgens testament, de verkoopakte van haar sterfhuis, en de veiling van Cornelis Bogardus' boedel. Ik dank de afschriften van de bijlagen 3 en 4 aan Janny Venema van het New Netherland Project te Albany.

24. Op 21 juni 1642 werd daarom een nieuwe akte opgemaakt ter vervanging van de oude van maart 1638. Origineel in New York State Archives, Dutch Colonial Manuscripts, box II, f. 20b (in gehavende staat); Engelse vertaling naar een oude transcriptie in A.J.F. van Laer (transl.), *New York Historical Manuscripts: Dutch II* (Baltimore 1974) 42-44. Annetgen Jans beloofde aan haar 'onmondige kinderen wanneer sij tot haere mondige jaeren sullen gecomen sijn te betalen ende uijtkeeren van haere geressten

middelen voor haer overleeden zal. vaders erfdeel de somma van een dusedt Carolus guldens hollants', te weten aan elk van de vijf levende kinderen tweehonderd gulden 'met expresse conditien ende voorwaarden dat sij Anna Jans ende Everardus Bogardus haer jegenwoordigen wettelycken man de penningen voorss. sonder renten sullen mogen gebruiken tot dat de voorn. kinderen sullen tot haere mondige jaeren gecomen sijn, mede beloven sij Anna Jans ende Everardus Bogardus de kinderen behoudens goets naer haer vermogen eerlijck op te voeden, te versien van noodige klederen ende montkosten, school te houden, te laten leeren lesen, schrijven ende een goet handtwerck, alles naer vermogen'.

25. Rekest van 24 okt. 1643: origineel in Algemeen Rijksarchief, Staten-Generaal, inv. nr.

12564.25. Rekest van 3 nov. 1643: origineel ibidem, inv. nr. 5757-II (lectum 5 april 1644). Rekest van 28 okt. 1644: kopie (?) ibidem, inv. nr. 12564.25.

26. Algemeen Rijksarchief, Staten-Generaal, inv. nr. 5757-II, rekest van 3 nov. 1643 (voorgelezen 5 april 1644). Een citaat uit Ezech. 6:12 ('Wie het sweert ont- vliet sal van honger en koude sterven') doet ook bij het rekest van 24 okt. 1643 Bogardus' bijbelvaste inbreng vermoeden (ibidem, inv. nr. 12564.25).

27. 'Roeloff ... beecker' veranderd uit 'Roeloff en Annetie Kierstede (haer dochter Saraes kinderen) elck een silueren beecker.'. Waren zij wellicht samen opgevoed?

28. 'van bruch' veranderd uit 'Rodenburch' (namelijk de vorige, reeds overleden echtgenoot).